

ТИЖНЕВИК - REVUE HEBDOMADAIRE - **TRIDENŃ**
UKRAINIENNE

Число 20-21 (278-9) рік ІІІ. VII. 25 травня 1931 . Ціна 2 фр. (Prix 2 fr)

В понеділок 25 травня, в п'яту річницю смерті

Симона Петлюри,

**Голови Директорії, Головного Отамана
Військ Української Народньої
Республіки**

одправлено буде о 12 год. 30 хвил. вдень на могилі на кладовищі Монпарнас — панахиду, а о 4 год. пополудні того ж дня має відбутися жалібна академія в Maison de la Mutualité, 20-24 rue Saint-Victor (Paris 5) métro Maubert-Mutualité.

В неділю 24 травня має бути відслужена панахида по службі Божій в Українській Православній Церкві —
96. Brd. Auguste Blanqui.

Заповіт С. Петлюри

«Пам'яті полеглих за державність»

В день свята української державности встають передо мною постаті лицарів і мучеників великої ідеї.

Тих, що життям своїм заплатили за свою віру в ню.

Тих, що найдорожчим скарбом засвідчили відданість батьківщині.

Тих, що власним чином крові і праці, гарячого патріотизму і виконання обов'язку, умінням — для одних слухатись і для других наказувати, а обом і разом коритись вищим наказам нації, через її вождя переказаним, розпочали нову добу в історії України.

Тих, що створили спільним чином свого життя найкращу легенду нації — легенду оружної боротьби її за своє право жити вільною і державно-незалежною.

Тих, хто заслужив право на те, щоб стати незабутнім в історії України, хто зв'язав її величне минуле з світлим майбутнім і переказав нам, живим та прийдешнім поколінням, великий заповіт: національної помсти та недовершеного чину.

Шлях звільнення кожної нації густо кропиться кров'ю. Нашої — так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо, і ірраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя.

Кров, пролита для цієї величної мети, не засихає. Тепло її все теплим буде в душі нації, все відограватиме ролю непокоючого, трівожного ферменту, що нагадує про нескінчене і кличе на продовження розпочатого.

З цим чуттям завжди переживаю я наше свято державности. Воно все зв'язується у мене з дорогими — незабутніми образами тих, хто

дав нам право його святкувати, подібно до того, як величаві мелодії нашого гимну, що в цей день здаються особливо урочистими, а слова обов'язуючими, — все зливаються з передсмертними стогнаннями тих, чий дух тоді тільки повірить в ширість і поважність нашого святкування, коли ми не словами — співами, а ділами докажемо нашу моральну вартість бути достойними свята.

Хай же в цей день ми глибше, як коли, відчуємо велику вагу передсмертних заповітів наших лицарів!

Хай свято сьогоднішнє навчить нас шанувати пам'ять полеглих і бережно плекати традиції боротьби за українську державність, такі чисті і проречисті, такі ушляхотнюючі, бо і оправдані і окроплені святою кров'ю найкращих синів нації.

А найголовнішою з тих традицій буде: пам'ятати про неминучість відновлення боротьби тими самими знаряддями і під тими самими гаслами, що ними користувалися і ними одушевлялися жертви військових подій 1917-1920 рр.

Українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло — **Незалежна Держава Українська** — перетвориться в дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужитковувати рідну плодючу землю з її нечисленними богатствами не для потреб третього або другого з половиною чи якого іншого інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збагачення рідного народу.

Отже: не забуваймо про меч; учімося міцніше тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття-творчої любови до Батьківщини, сторожкості до ворога та помсти за кривди, заподіяні ним, — в симбіозі яких знайдемо і вірний шлях до звільнення і програм для будівництва!

Великий чин наших лицарів вчить вірності ідеалам і умінню підпорядкуватись. Тільки вірність і слухняність творять передумови успіху національної боротьби.

Біля гасла: **Українська Народня Республіка — Українська Незалежна Держава** об'єдналися всі справді активні сили нації в її боротьбі за незалежність. Тільки в моральній атмосфері, утвореній тією боротьбою, могли з'явитись світлі постаті полеглих, тільки на цьому ґрунті могла зродитись жива легенда дальшої нашої боротьби, що живе невміручою в душі нації і ферментує її сили на нові виступи.

Моральним чотирьокутником — отим старокозацьким табором — поставимося ми в перехідні дні нашої історії до всіх негідних наступів

на нашу єдність та вірність випробованим ідеям. Скупчимося один біля одного з готовністю взаємної допомоги і перестороги — і ми витримаємо всі «міри і проби» незалежно від того, чи вони походять з якогось інтернаціоналу чи від його класократичного антиподу.

Вірність є основою не лише родинного життя. Вірність ідеям є підставою внутрішньої сили ширших громадських об'єднань, до національного включно. Наша вірність тим ідеям, за які голови поклали незабутні лицарі зброї боротьби за українську державність з часів 1917-1920 рр. , буде найкращою пошаною до світлої пам'яті їх, до великого чину їхнього життя і нарешті до розуміння глибокого змісту тієї думки, що її вклав законодавець в акт свята Української Державности.

22. I. 1926.

Цю статтю покійного С. Петлюри, написану ним на свято державности було уміщено за життя його під назвою «Пам'яті полеглих за державність» в числі 15 «Тризуба» з 22 січня 1926 року, а по смерті було передруковано в ч. 62 з 22 січня 1927 року. Сьогодні в п'яті роковини смерті нашого Вождя наводимо знову ці його слова, що являються для нас заповітом.

Од Уряду Української Народньої Республіки

Уряд Української Народньої Республіки на п'яті роковини передчасної смерти Голови Директорії, Головного Отамана Симона Петлюри, схилиючи низько разом з усім народом українським чоло перед могилою святою національного героя, віддає глибоку пошану Його світлій пам'яті.

Протягом довгих років, в надзвичайно тяжких умовах, як тоді за життя Його, так і тепер по смерті Уряд стоїть твердо й непохитно на позиціях, скроплених і зміцнених чистою кров'ю Симона Петлюри і всіх, хто душу свою поклав за Україну, і веде далі разом з нашою славною Армією і з усім громадянством, що вкупі з ним вийшли на чужину, діло Його, — боротьбу за визволення України, за відновлення її державности — самостійної й демократичної.

В цей сумний день Уряд вважає за належне подати голос до нашого народу туди, на Україну Велику, озватися словом і до нашої еміграції. Він закликає усіх громадян, і там, на Україні і тут, на чужині сущих, близько до серця прийняти заповіт Симона Петлюри, що він його нам у спадщину залишив, перейнятися глибоко Його думками, Його ідеалами, Його вірою незломною в нашу справу, зміцнитися на душі, гуртувати сили, єднатися під старими бойовими прапорами УНР, готуватися до слушного часу.

Уряд сьогодні урочисто і прилюдно стверджує, що він, вірний заповітам Симона Петлюри, усіма силами провадить далі боротьбу за визволення України, її самостійність, і провадитиме її, певний в допомозі діяльній всіх вірних синів нашої землі, аж до перемоги що принесе з собою визволення нашого краю, відновлення його державности на щастя Народу Українського й на благо всієї України.

25. V. 1931.

Н А К А З
Головної Команди
Лійська і Флоти
У. Н. Р.

№ 3.

25 травня 1931 р.

П'ять років тому, 25 травня 1926 року під кулями найманого агента споконвічного ворога Українського Народу — Москви, впав Вождь наш, Головний Отаман Симон Петлюра.

Симон Петлюра, славний піонер української визвольної боротьби з часів передвоєнних, організатор нашого національного війська й його Вождь в часі збройних змагань проти Москви, не перестав і тут, на еміграції, бути постійним страхіттям для ворога, як уособлення національно-державних прагнень Українського Народу, як повсякчасна загроза відновлення збройної боротьби.

Забиваючи Головного Отамана, ворог сподівався внести розклад в шерехи славного вояцтва нашого на еміграції, сподівався знищити його духову силу й організаційну єдність, чого не досяг через підступну розкладово-провокаційну роботу своїх закордонних агентів.

Але ворог помилився: славне вояцтво українське, тяжко вражене втратою свого улюбленого Вождя, ще міцніше об'єдналося, ще яскравіше виявило свою непохитну волю до досягнення національного ідеалу, виявило свою духову міць. Смерть Вождя яскраво нагадала вояцтву нашому, що боротьба й зараз продовжується, що кожен з нас повинен бути повсякчасно готовий взяти в ній активну участь.

Забиваючи Симона Петлюру, ворог намагався позбавити гноблений, винищений, стражденний Нарід Український надії на очікуване визволення, на повернення рідного Війська під проводом свого національного героя, ворог намагався, навіть, знищити віру в можливість визволення.

Але там, в далекій, убоганій, скриваленим чоботом наїздника-москаля потоптаній Україні, не зважаючи на те, що Москва намагається відтяти наш край від світу й нас, знають про наше існування, знають про нашу працю і віри не втрачають в близьку вже остаточну боротьбу і світлу перемогу.

Вояцтво!

Будьмо ж гідні нашого незабутнього, убоханого, так передчасно загинувшего Вождя.

Будьмо вірні Тому, життя і смерть Кого є заповітом для нас
Готуймося зо всіх сил виправдати надії, що покладає на нас наш
нарід.

В наших сэрцях, відданих пам'яті покійного Вождя і в нашій
незломній волі — джерело нашої прийдешньої неминучої перемоги.

Оригінал підписали:

Андрій Лівницький (в. р.)

Головний Отаман Війська і Флоти УНР.

В. Сальський (в. р.)

Генерального Штабу Генерал-хорунжий

Міністр військових справ

Париж, понеділок, 25 травня 1931 року.

До крови чистої тих невідомих героїв, що їх могили рясно засіяли
Україну, долучилася і кров свята вождя нації. 25 травня 1926 року
в Парижі від ворожої кулі прийняв смерть за Україну і Симон Петлю-
ра.

Минуло від тої страшної хвилі, смерти трагічної нашого вождя,
смерти, що гострим боєм пройняла всіх українців, на Україні й не
на Україні сущих, п'ять год.

П'ять літ — тяжких для нас тут, на чужині, ще тяжчих для них
там, у поневоленому рідному краю.

П'ять літ праці щоденної, боротьби непереривної за те ж, за що
вмер С. Петлюра, — за визволення України, за її самостійність, за від-
новлення її державности.

В день його смерти під гострим вражінням страшного удару
кликали ми земляків — не занепадати на душі, продовжувати непохит-
но його діло: «вбито великого чоловіка, жива велика ідея».

І ці п'ять літ пережиті ще раз ствердили, що та велика ідея жива,
жива і гуртує коло себе усі живі сили нашого народу. Та велика ідея,
за яку життя віддав Симон Петлюра, зміцнює нас у недокінченій ще
боротьбі, кличе до труду, до жертв, сповняє серце надією на перемогу.

Вмерло лише тіло Петлюри, дух його з нами! І ту спільність з ним відчуваємо ми всюди, кудиб не закинула нас доля. Ми глибоко до серця приймаємо його передсмертні слова, і пам'ятаємо про одне, що ми маємо зробити — «нескінчене — докінчити»!

І сьогодні, в сумний день п'ятих роковин його смерти за найкраще вважаємо ми озватися до читальників наших його власними словами, нагадати ще і ще раз отой заповіт його перед смертю усім нам, ще живим: тим заповітом рсзг.счинається це число «Тризуба».

Бо, як писали ми 22 січня 1927 року — «і тепер, після його смерти, кожне слово його, скроплене кров'ю, набуває особливої ваги, глибокого значіння — це передсмертний заповіт вождя, що, віддаючи належне пам'яті усіх, хто за Україну вмер, нагадує нам про вірність, міцність, витривалість і неминучість нової збройної боротьби».

Симон Петлюра про культурну працю еміґрації.

1.

Многогранна натура покійного провідника української національної справи містила в собі, поруч адміністративно-державних інтересів та здібностей, і риси діяча культурно-громадського. Людина висококультурна, з широким світоглядом, публіцист «з ласки Божої», кількиразовий провідник впливових органів громадської думки, С. В. Петлюра завше надавав великого значіння моментам культури в творінню та стабілізації національного життя в усіх його ділянках. Думка його в цьому напрямі не переставала працювати і в умовах емігрантських, шукаючи можливостей і способів використати наше не вільне перебування в країнах Заходу, щоб засвоїти собі скарби європейської культури — все для того центрального завдання, біля якого оберталась його думка, для національно-державної нашої справи.

Поступовання еміґрації в напрямі засвоєння цінностей європейської культури Симон Петлюра означив та розробив з пильністю та докладністю немов би фахівця - професіонала — і в спеціальній брошурі («Сучасна українська еміґрація та її завдання»), і в окремих журнальних статтях, і часто вертався до цієї теми в своєму листуванні. Його висновки дають то практичні поради для зужитковання сучасного, то широкі перспективи для майбутнього.

«Уміймо шанувати час!», «Вивчення мови того народу, серед якого живемо», «Вивчення європейських мов», «Праця над створенням перекладної літератури», «Організація праці в справі перекладів», «Праця над створенням оригінальної літератури», «Опрацювання творів про країни, де перебуваємо», «Збірання книжок, газет і інших друкованих матеріалів для нашої національної бібліотеки», «Архівні пошукування», «Праця над засвоєнням наукових удосконалень»,

«Заопікування студентами», «Праця серед міжнародних наукових об'єднань», «Участь в європейській пресі та журналістиці» — ось декілька заголовків окремих розділів в самій лише згаданій брошурі. І трактування цих тем не має шаблонного характеру, — автор завше уміє звернути увагу на сторону справи найбільш актуальну й пекучу в наших нинішніх обставинах.

«Маємо від росіян тяжку спадщину, — каже він, — в справі доцільного використання часу: нахил до безконечних, що одурманюють та виснажують, розмов та дискусій, що здебільшого повертаються в пусту балаканину, безпредметне патякання й безплідне словоблудіє... Будемо учитись у європейців, як з часом собі раду давати та продуктивно його зужитковати, пам'ятаючи, що «час-гроші», що уміти мовчати, думати на самоті, щось обмірковувати часто більше значіння має, як до самовиснаження патякати». Рекомендуючи виучувати мову того народу, серед якого живемо, він аргументує це можливістю «глибше, докладніше вивчити життя даного народу на різних ділянках і в різних галузях, а результатами такого пізнання покористуватись і для власного вжитку і для того, щоб для будівництва нашої держави їх прикласти». Заохочуючи до вичення хоч одної з європейських мов — англійської, французької, німецької, італійської, Симон Петлюра звертає увагу, що «ми досі примушені були користуватись для того (для потреб культурних) здебільшого російськими джерелами, бо наші власні, як відомо, навмисне засипались і притлумлювались. Каламутними, навіть вонючими й нездоровими були ці московські джерела: на протязі віків цілих отруювались ми ними, засвоюючи нездоровий сморід і гнилизну московської азійщини з її рабською покурою або максималістичними тенденціями. Впливом такого примусового і на протязі віків користування джерелами московської культури можна пояснити не одну хибу, якої допустились ми в нашому державному будівництві. Коли тепер, після комуністичних експериментів, криниця московської культури ще більше засмерділа, то нам з тим більшою жагою слід припасти до джерел європейської культури о утолити наш голод знання і науки, що його ми завше відчували, посиляючи в 17 і 18 віках наших дітей до європейських університетів абі-власні огнища для розвитку науки створюючи».

Становищем нашої батьківщини доводить Симон Петлюра необхідність створення на еміграції літератури — і для задоволення потреб більш освічених кругів інтелігенції, і популярної.

В першу чергу спиняється він на літературі перекладній. «Нам потрібна перекладна література з різних галузів науки, мистецтва і просвіти. В творчих змаганнях нашого народу підняти на вищі шаблі культури, зробити себе вартим власної держави і чинної участі в міжнародньому життю, наших власних сил може й не вистарчити на початку для цього. А про те, коли взяти на увагу велике значіння в цій справі розумної доброї книжки, взагалі друкованого слова, то вже сьогодні українській еміграції треба думати про те, щоб необмежені потреби народньої освіти і науки на цьому полі задовольнити, між иншим, і за допомогою перекладної літератури. Отже ті члени нашої

еміграції, що згають як слід і нашу рідну мову і вивчили добре якусь чужоземну, прислужились би задсвєленню згаданих вище потреб, ксли б ретельно взяли за перекладкращих твєрів з чужоземних мов. Чуття краси (з сьбягу красивого письменства)чи оцінка наукової якості твєрів підскаже, які саме з них на нашу мову перекладати. Ясна річ, що скєла тут мєже бути дуже ширєкєю і рїжєсманїтною, як широкими та рїжєсманїтєвими суть потреби нашої перекладної лїтератури... І нехай нас при цьому не спїняє в праці те, що наші перекладні зусилля мєже невідємо ксли свїт пєсбачать та друкєм сгєлошенї будуть. Навпаки, хай стимулєм в граці буде розумїння великої потреби її для добра і рєзвєткє української культури і зрєсзумїння великої ваги в нагро-магжуєнню заздєлегїдї тих засєбїв, за дєпємогєю яких перетворюєтьєся з єтєнографїчєско матерїалу свїдємий свєсїєї всїєї державний народ. Тї пєстєнцї, що їх виявила наша інтелїгенцїя за час 1917-1919 р., особ-лїго в цьому напрямку бєзперечно були великі, а протє в пєрївнєнню з кєлєсальнїстю гєтреб многємїлїонної нацїї, що до широкого життя пєвстєла, — незадсвєльняючі» («Сучасна українська ємїграцїя», 59-60).

В створєнню лїтератури — і пєпулярної, і для задозолєннєя пєтреб бїльєш свєчєних кругїв інтелїгенцїї — бачить Симон Петлєра одно із гєловнїших завдань, що його ставить перед українською ємїграцїєю на цей час цїла нацїя. «Адже-ж там, на Україні, окупантська чужа влада все рєбє для того, щоб українська книжкова продукцїя була притлумєна, щоб книжка, мовою нашою написана, свїта не побачила. Українські видавництва там лєдвє-лєдвє животїють і не можуть розвїянути свєсїєї дїяльностї через рїжні заборони і обмеженнєя, що їх спецїально для цїєї мети окупанти московські вживають. Академїя Наук позбавлєна мєжливостї друком оголосити величєзну кїлькїсть наукових розвїдок, монографїй, що їх наші лєдє науки в рїжних комїсіях та вїддїлах академїчних понагромаджували, — зновжє ж чєрєз зазначєні вище причини. Створюючи руїну економїчну з нашого краю, скупанти хочуть залишити нам з України новє «дїкє полє» і в дїльєнцїє культурнїй. Що вони справу власнє так і до цього провадять, вїдкє хоч б з тенденцїйнєї дїяльностї сфїцїйних бєльєшєвїцьких вїдаєнцїєтв русїфікувати наш край шляхом вїданнєя для вжитку української лєдностї московських кнїжок, а не українських. Коли змагєннєя наших культурних сил, що під бєльєшєвїками пєрєбувають, не можуть вїтєсрити опєру новїєї хвилї москалїзацїї нашого краю завдяки рїжним рєпрєсіям і обмеженнєям, — то з тим бїльшою увагою наша ємїграцїя поставитись повиннєа до виконаннєя тої працї, яка в сьогоднїєшнїх сбєставїнах на Україні пєрєпроваджєна бути не мєжє і в значнїй своїй частинї падає на ємїграцїю» (ibid., 61-2).

Підходячи до цїєї справи з бєку практичного, Симон Петлєра укладає і самий технїчний план пєрєвєдєннєя цїєї справи. Вїзнає вїн

Складайте датки на Бїблїотеку ім. С. Петлєри в Парїжї.

за конечне опрацювання певного програму з зазначенням тих галузів письменства і науки, може навіть і титулів творів, переклади яких з чужоземних мов потрібні по українському; для того ж, щоб ця перекладна праця була позбавлена паралелізму і непотрібної затрати енергії, рекомендує він оголошення в органах нашої преси відомостей про те, хто саме і над перекладом якої чужоземної книжки працює: «спеціальна рубрика, заведена в емігрантських пресових виданнях і такій інформації присвячена, не одного од зайвої праці утримала б, на інші потрібні теми увагу його, як перекладчика, направивши».

Не вичерпуючи самими перекладами праці над створенням української книжкової лектури, Симон Петлюра, поруч з працею в цьому напрямку визнає за конечне провадити напружену роботу і в галузі створення власної оригінальної літератури. «Розміри, характер і якість її залежати будуть от якості та підготовленості наукової тих авторів, що ми їх маємо серед нас. Не будемо зменшувати тих потенцій, що маємо тут зареєструвати; занадто часом себе понижуємо і поневіряємо тенденційним нахилем до несміливості та перебільшеною оцінкою нашої, мовляв би, не підготовленості. Краще подбаємо про розвиток тих можливостей, які посідаємо, і в реальні чини поспробуємо з більшою енергією їх перетворити». «В першу чергу завдання це має задовольнити потребам широких мас». «Широким полем стелеться перед нами справа розпочатого вже створення оригінальної української літератури в різних галузях науки. А про те ніколи не повинні ми забувати про необхідність популярних книжок для народу, підручників для наших шкіл, од нижчих почавши та вищими кінчаючи, і відповідної лектури для цілей самоосвіти і позашкільного виховання. Потреба в такій літературі колосальна, вона неймовірно зростає, коли впадуть насильство і обман, якими поки-що тримається на Україні чужинець-скупант. От через що в цьому напрямку треба з особливим напруженням працювати тим елементам еміграції, що мають і відповідну наукову підготовку і хист бути авторами путящих підручників та книжок з обсягу загально-освітньої літератури» («Сучасна українська еміграція», 64).

2.

З особливою увагою спиняється Симон Петлюра на праці над засвоєнням наукових удосконалень. «Світова наука і під час великої війни і особливо після неї збогатилась великими здобутками. На різних ділянках її досягнуто цікавих відкриттів, пороблено сміливі досліди, що відкрили нові перспективи, нові можливості використання сил матері-природи для потреб чоловіка. І українському технікові, інженерові, хімікові і агрономові є чому повчитись, щоб свої знання поглибити і «останнє» нове слово науки пізнати. Відбудова промислового, господарчого життя України вимагає од нас великого напруження сил і творчості, а найбільш продуктивне і економне витрачання їх може бути переведене тоді, коли, за допомогою засвоєних нашими фахівцями останніх наукових досвідів і методів, будемо уникати уживан-

ня старих способів і знаряддя. Пильні студії наших фахових сил в зазначеному вище напрямку будуть реалізовані після нашого повороту на Україну не тільки для цілей господарчої відбудови її, а також і для потреб оборони нашої Батьківщини, а ця проблема, з огляду на деякі прикмети наших кордонів, а також в зв'язку з новими завданнями і методами захисту їх, повинна притягти до себе увагу не тільки наших військових кругів, але й всіх фахових сил нації. Досвід великої світової війни показав, що стратегія, як вище військове мистецтво, тільки тоді може позиточних наслідків досягнути, коли широко використовує придбання наукових дослідів і відкрить. Мільйонна армія без діяльної участі в її чинних операціях інженера, техника, химика, в сьогоденнішніх умовах військової боротьби, свого завдання виконати не може. От через що нам треба вже тепер про справи, зв'язані з обороною Батьківщини думати, а фаховим силам еміграції чуйно стежити за розвитком тих наукових дослідів, що їх можемо для цієї мети зужиткувати. Коли ж ми захотіли б спинитись над окремими галузями господарчої відбудови на Україні, то тут прийшлося б висловити псбзжання, щоб не одна з них не щезла з поля нашої уваги і щоб уже сьогодні ті фахові сили, що ми маємо їх серед нас, опрацьовали плани праці в відповідних напрямках, взявши на увагу висловлені вище міркування про потребу підготовчої наукової праці в огнищах європейської науки» («Сучасна українська еміграція», ст. 69-70).

3.

Надаючи велике значіння праці української еміграції в науковій ділянці, Симон Петлюра зокрема таке значіння надає праці української професури, на яку спадає частина відповідальної праці, бо за неї ніхто тої праці не виконає. «Українська професура, — каже він, — багато зробила на чужині. За її працею в українських високих школах в Чехословаччині, де здебільшого здобуває тепер освіту наша молодь, з уважністю та прихильністю завжди стежить наше громадянство, високо ту працю її, таку потрібну, цінючи» («Тризуб», ч. 1). Високо оцінюючи працю української професури, Симон Петлюра звертає увагу на національне значіння тої праці, як колективного доробку, — «не окремих індивідуальних сил нашої молоді професорської колегії, а її — колегії — в цілому, як організованої корпорації, що утворилася на чужині і виросла в певну культурну і інтелектуальну силу, на яку за досягнені в науково-культурній праці наслідки уже з пошаною, та ще більше з надією, дивляться всі земляки наші, що перебувають по-за межами батьківщини». Такі результати наукової праці зобов'язують до того, щоб наша професура виступала, як національно-наукова корпорація, перед широким світом, аби міг «відгук української наукової праці, що провадиться в Високих Школах Праги та Подєбрадів, перейти по-за межі тієї країни, де ці школи функціонують, та стати відсмім як науковому, так і громадському світові. В організації такого відгуку, в створенню певного резонансу для тієї наукової праці згаданих шкіл^В полягає одно з важливих завдань програму нашої національної праці^Д»

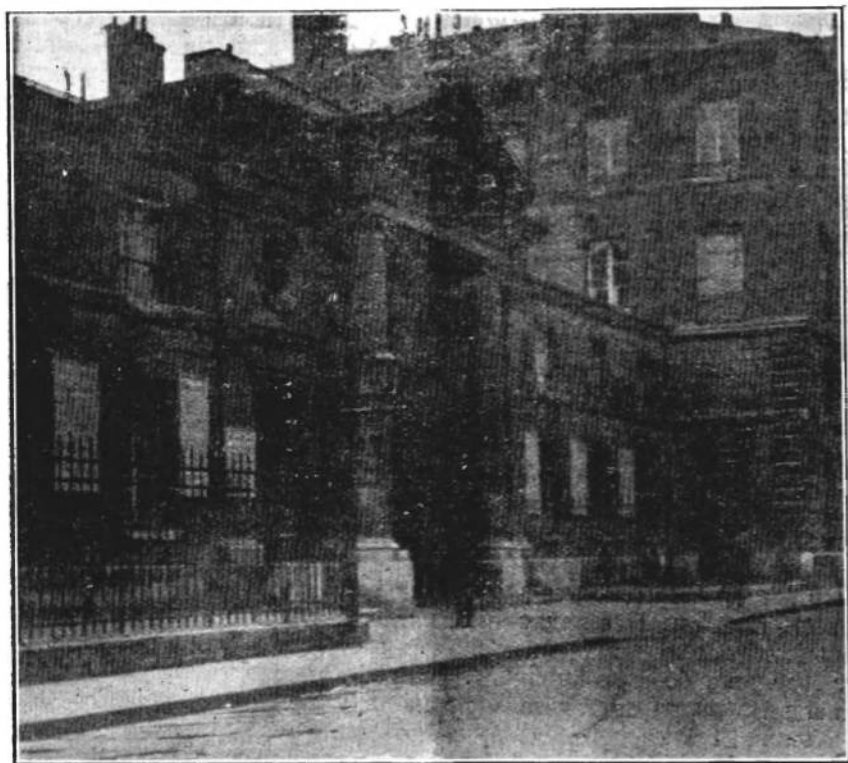
взагалі.... Організовані зусилля і живий науковий зміст тієї праці виявляють цінності і творчі можливості, про які мало знають в широких колах міжнародного світу... Більше як якась інша, ця галузь нашого життя наочно демонструє нашу національну здібність до конструктивної праці і наявність за нами тих елементів державної творчості, що самі за себе промовляють і являються незаперечними доказами оправданості наших змагань в цьому напрямку. В очах кожного обсерватора такі докази набувають об'єктивного значіння, бо, сперті на фактах, вони проречисто свідчать про творче напруження нації і її підготовчу многогранну працю, потрібну для здійснення національного ідеалу». Попереджаючи неслухні закиди, він каже: «ми не кличемо наших учених, як корпорацію, до якоїсь політичної маніфестації, ми політичних виступів од неї не вимагаємо; ми не хочемо, щоби до їхньої наукової діяльності назовні прищеплювалися чи штучно прив'язувалися якісь політичні тенденції. Наукові межі, форми і завдання діяльності наших учених, коли їм надати нові напрямки, самі по собі вистачають, щоби творити на підставі них висновки ширшого значіння про ті передумови, з яких ми приступає наша нація до відновлення своєї державности. В очах чужоземного політика вони є певною величиною, з якою він не може не рахуватися в утворенню своєї спінії про наші творчі можливості; рівно як і в руках українського політика вони є тим цінним матеріалом, що улегшує його пслітичну працю і дає їй міцніші підпори. Посереднє політичне значіння від чисто наукової діяльності наших наукових сил мусять одчути в Празі і в Подєбрадах особливо, бо сьогоднішні п. п. професори, доценти, лаборанти і стипендіяти вчора провадили відповідальну політичну працю на своїй батьківщині і з власного досвіду знають, як багато заважив в рішаючу добу нашої боротьби факт невідповідного, перекрученого і викривленого знання нашої справи відповідальними чинниками Європи, а в тому числі і науковими. Ще й сьогодні всякі — несотворені — речі і думають, і виписують чужоземні вчені, коли торкаються української справи. Ще й сьогодні ворожа агітація використовує, мовляти б, науку для політичних завдань, зв'язаних з проблемою української державности. Розвіяти неправду, розсіяти упередження, нейтралізувати ворожі впливи можна лише творчими актами і конструктивними заходами з нашого боку» («Тризуб», ч. 1).

4.

Людина реальної практичної вдачі, Симон Петлюра, як звичайно, не обмежувався самими теоретичними міркуваннями. Міркування ці лише виявляють, як глибоко-сбдумано підходив він до зреалізування тих чи інших практичних рішень і планів.

Серед практичних завдань наших на полі науковому Симон Петлюра за найпотрібнішу річ уважав об'єднання українських наукових сил

**В день 25 травня зробімо пожертву на монумент С. Петлюри —
Бібліотеку його імени в Парижі.**

Шпиталь Charité на вул. Якоб, де помер С. Петлюра

закордоном. Визнаючи наукову працю української еміграції закордоном за одну з важливіших сторін нашого національного чину, він зокрема за найбільш доцільний засіб тої праці уважав утворення академічної організації, що об'єднувала б зусилля українських наукових товариств, які перебувають на чужині, на ґрунті розвитку української науки та нав'язання контакту з созвучними міжнародними і науковими організаціями. Підкреслюючи вагу реалізованих кроків у цьому напрямі, він зазначає, що «позитивні наслідки від кожного з них м'ють ваги значіння не лише наукове, а й національно-громадське» (Тризуб», ч. 1).

Умотивовання і план такої організації докладно було розроблено С. В. Петлюрою разом з В. К. Прокоповичем, і цей останній тим планом поділився з земляками в Празі, в широкому листі, в якому писав:

Для нас по-за плановою працею, розрахованою на багато літ, можна, мені здається, де-чого досягти і на сьогоднішній день, при умові, звичайно, планованості і неперериваємості праці. Можливості ці намічаються, — по-за сферою високої політики, — в трьох напрямках: політичнім, гуманітарнім та культурнім. Перше — в ксмісії меншостей,

друге — в високім комісаріяті по справах збігців... третє — в комісії інтелектуальної кооперації. Сьогодні спинюся на однім пункті, а власне на праці культурній, і власне з цієї царини подати вам де-кільки уваг хочу. Як самі побачите з доданих матеріялів і надто з брошури, тут єсть певні перспективи на допомогу виданням науковим (прим., Австрія і Польща), на лекції професорів в чужих університетах, пристроїння студентів на стипендії в закордонних школах, на літніх курсах, а галі — ознайомлення чужого наукового світу з нашим, його потребами, досягненнями, популяризація нашої культури взагалі. Найпильнішу увагу прсшу звернути на розділи: дослід сучасного стану інтелектуальної роботи, допомога країнам, де життя інт. особливо zagrożене, та утворення комітетів національних кооперації інтелектуальної. Де вже справді наука в більш zagrożенсму стані!... Але треба це всім довести і вимагати, що можна. І кому належить та дспмога більше! Звичайно, це все теоретичні можливості, і щоб щось реальне зрбити, треба перш за все зорганізуватись для цього спеціально, вияснити самім собі, чого ми хочемо і чого ми можемо добитися й про це голосно заявити і всіми можливими способами свого доходити. Отже, поки нема того товариства академічного, чи, принаймні, спільного бюро вищих шкіл на вигнанні, що про його ото писав Професор, то, на мою думку, найкраще, найпростіше й найдоцільніше заснувати зараз таки «Українську комісію інтелектуальної кооперації на вигнанні». Думаю, що це буде найшвидче й найлегше, тому що сама комісія Л. Н. закликає до заснування національних комісій («Bulletin» 1924, No 1-2, ст. 47-8) і гадає на них угрунтувати свою роботу, а у внутрішній організації попускає їм широку волю... Додаю правила організації комісії. А як зорганізується комісія, то тоді слід зараз таки од неї виготовити меморіал про наші потреби» (14. IX. 1924).

До цієї теми Симон Петлюра часто повертається в листуванні зо мною, дуже інтересується інформаціями в цій справі і подає одночасно свої міркування. На самсму початку 1924 р. (лист 26. 1) він пише: «цікавить мене справа організації товариства українських учених-емігрантів». Як Ви ставитесь до цієї ідеї і чи могла б вона знайти для себе горливіх здептів серед тих діячів науки, що зібрались в Чехії, а утворивши централю цього товариства в Чехії, мали б філії і по інших країнах, де живуть наші люде, причетні до науки?.. Я певен, що ні той видавничий фонд, що засьновано в Празі, ні якісь інші видавництва не можуть піднятися видавня всієї тієї наукової літератури, що лежить в профелях та шуфлядах у наших письменників, чекаючи непевного і далексго часу на своє видання. Тим часом справу оголошення цих праць друком не прихдється дказувати, як і того, що грошей для цього ніде і ні в кого у відповідній кількості ми не дістанемо. Я пригадую собі в зв'язку з цим існування при Лізі Націй спеціальної секції чи комісії, що ставить собі завданням дспмогу державам і народам, де наука знахдється в zagrożеному становищі». Адже-ж відповідно опрацьований меморандум до цієї комісії з реєстром наукових творів,

*) «Професором» називали в листуванні кореспонденти Пана Отамана

які не можуть псбачити світа і призначені якраз для країни, де наука перебуває більше як в «загроженому стані», міг-би де-яке вражіння справити на людей європейської науки, особливо, коли його належним чином псширити. Думаю, що така акція дала б більший розголос для нашої справи якраз серед тих кругів, які часто не мають поґяття про неї і які, після ознайомлення з меморандумом, більше може б зацікавились нею. А останнього моменту нам іґнорувати не приходится. Мушу признатись, що справу цю я вже порушував серед де-кого з наших людей науки, але оспалість та інертність стали на перешкоді здійсненню її. Може на цей раз піднесена думка впаде на більш плідючий ґрунт і викличе до себе більше активної уваги?» Менше як через місяць (лист 11. II. тсго же 1924 р.) він знову повертається до цієї теми: «спрага утворення союзу високих українських шкіл та наукових інституцій в ЧСР є, звичайно, явищем позитивним і, дай Бог, щоб срганізатори союзу перепрсадили цю справу до щасливого кінця». Скоро потім, у відповідь на позитивні іґформації в справі наукового об'єднання, він знову пише: «подбайте про реалізацію утворення згаданого центрального наукового сргану, який, згідно з потребами, опрацює план своєї діяльносги, ксрєднюючи її з загальними нашими завданьями закордсґс».

5.

Найбільш актуальною справою в діяльнці наукової діяльносги сміґрації Симон Петлюра уважав організацію українського наукового з'їзду. В листі з 30. XI. 1923 р. з приводу прсєкту російського з'їзду «дїятелей сєльського хозяйства» подає думку про скликання нашого українського з'їзду, присвяченого справам господарчої відбудови України... Я сподігаюсь, що такий з'їзд обов'язав би наших економистів до відповідних студій і опрацювання евентуальних схем в обсягу відбудови, с. т., працювати в тій галузі, яку ми занедбуємо, тоді як таке нехтування може тяжко псмититись над нами... Надходе час, коли треба подумати про об'єднання окремих зусиль і зведення їх до якогось єдиного, хсч би й «вентуального, плану та програму». Пізніше знов пише: «а тепер хсчу спийнитись трсхи на одній з отих «еміґраційних» справ. Це справа срганізації наукового з'їзду українських учених-еміґрантів. Тсрік я порушував, як Ви пригадуєте, питання про з'їзд, прсв'ячений справам відбудови України. Питання перспало. Може на цей раз не перспаде? Треба за цю справу взятись заздалегідь, тоді воґа й наслідки матиме більші, та й розголосу буде більше. А це н а м п о т р і б н о , щоб дати об'єктивний доказ глибини нашого руху і наявности в ньому поважних елементів. Та ще й те слід мати на увазі, що цією наґодою Ви «на той бік» і добру звістку подаєте, і людей науки підтримуєте морально!» Звістка про добрий перебіг спра-

В річницю смєрти С. Петлюри — 25 травня згадайте, що в Парижі створено Бібліотеку його імени.

ви наукового з'їзду, зокрема про те, що на з'їзді порушено буде досить питань з поля економіки, приносить Симонові Петлюрі велике моральне задоволення. «Серед справ, що я їм надаю певне значіння в обсягу нашої праці закордоном, — відповідає він, — стоїть скликання з'їзду українських економистів в справі відбудови України. Коли ідея з'їзду знаходить відгук, то це слава Богу! Очевидна річ, що перевести його буде тяжко, але це не позбавляє нас обов'язку зробити в зазначеному напрямку все, що в силах наших» (лист 26. I. 1924).

Коли скликання наукового з'їзду було вже засадниче вирішено і вже переведення Симона Петлюра подає ради, що свідчать про широкий круговид пресвідника нашої національно-державної справи: «дуже важно для розголосу справи серед учених-чужоземців, — пише він, — щоб організатори з'їзду закликали до участі в ньому тих чужинців, що працюють в обсягу наукових дисциплін, спрідлених з українознавством. Чи про це організатори з'їзду вже міркували? З мого погляду це — дуже важлива річ, бо, дякуючи їй, ми перемагаємо наш провінціалізм: вступаємо в контакт з ширшим світом, який наочно треба переконати, що «ми не бандіти» і здатні на більше, ніж про нас пишуть наші «приятелі»... Може всі ці думки, що я висловлюю з нагоди майбутнього з'їзду, і зайві, або їх вже взято під розвагу ким треба, — але я уважаю потрібним подати їх до Вашого відому в тій надії, що під час організації його де-що може їй пригодиться. Моя політична інтуїція каже мені, що чим скорше переступимо ми межі властивого і українській політичній думці, і українській вдачі провінціалізму, тим більше користи ми зробимо для нашого майбутнього спеціально на європейському ґрунті. Ми маємо мало, дуже мало зв'язків, знайомств, через це мало й приятелів маємо. Через це ми й «преси» для себе в Європі не маємо, принаймні такої, яку мають, приміром, грузини. Досі ми могли демонструвати лише нашу націю, як свідцтво власної культури. Але цього мало, щось поважнішого з нашого арсеналу треба висунути і дати як наочний доказ наших творчих можливостей не театральній чи концертній публіці, а людям науки, що мають «до діла» з політикою. От через що я надаю таку вагу майбутньому з'їздові та розголосові про нього серед співзвучних кол Європи. З цих мотивів виходячи, я можу тільки вітати заходи в справі нав'язання контакту з Секцією Інтелектуальної Кооперації Ліги Націй. На цю тему мені ще роки за два тому приходилось висловлюватись, та, на жаль, з моїх домагань тодішніх нічого реального не виходило. Слава Богу, що тепер ніби заноситься на щось краще» (лист 21. IV. 1925). Дійсно, ще 1923 р. писав він мені: «де-які дані свідчать про те, що Ліга Націй має ніби стати більш чинним фактором політичного життя... на цей випадок варто би нагадати їй про наше існування, — хоч би в площині культурно-наукових потреб. Що - частіш будемо нагадувати про себе, то й більший розголос здобудемо для нашої справи. Фірма Союзу мусе б і надавалася для цієї мети. Ану-ж тоді Ви перестанете випускати гектографовані лекції в обмеженій кількості примірників, а пустите для широкого вжитку в більшій кількості і пристойно надруковані книжки, які й на Україну будуть доходити та своє користне діло там робити! В зв'яз-

ку з вислелськими міркуваннями я радий буду довідатись про ті реальні заходи, що їх вчинити збирається майбутній союз, щоб розвинути свою діяльність в означеному напрямку».

Устанавлення близького контакту українських наукових сил з такими ж силами закордонними Симон Петлюра взагалі уважав за справу, значіння якої далеко виходить за межі самого наукового обсягу, і тому використання міжнародних наукових об'єднань з боку наших наукових кваліфікованих сил уважав він за чергову проблему для української еміграції. «Коли б наші учені емігранти, — каже він, — зміцнили всю організацію професійну і увійшли в зносини з своїми колегами в послідовних країнах, то через них всі чимало б могли зрешити і для української науки, і для самих себе, і для цілої справи української». За такою організацією наукових діячів емігрантів, на думку його, «відкриваються можливість ширшого використання ними наукових огнищ і асоціацій міжнародного характеру для нашої державної справи. І тим більше такої активної ініціативи від наших діячів треба побажати, що серед них є люде кваліфікованого високого знання, які своїми виступами перед міжнародними зборами млодої української науки не сксмпсметують» («Сучасна українська еміграція», 37).

6.

Зв'язки з міжнародними науковими установами Симон Петлюра оцінював як користні для нас не тільки з погляду піднесення ваги нашої національно-державної справи на міжнародньому полі, але й зокрема мав на увазі досягнути певних практичних завдань. Зокрема мав він на увазі задовольнити найбільш нагальну потребу в творенню національної культури — збільшити книжкову продукцію нашу. Осягнути його завдання уважав він можливим почасти і власними силами української еміграції. «Видання українських книжок набуває значіння державної загально-національної проблеми, — каже він, — і може бути в цьому масштабі досконало тільки тоді, коли еміграція дасть собі ясний звіт в тих наслідках, що з сучасного становища видавничої справи випливають. З огляду на це, — притягнення до цієї справи уваги замсжніших кругів, фінансової», мовляв би, еміграції, може одкрити для неї певні можливості реалізації своїх капіталів для справи з комерційного боку певної, але що-до зисків то пристосованої до повороту на Україну. В кожному разі певні псшукування і енергія в цьому напрямку повинні бути пророблені принаймні окремими рухливими одиницями нашого громадянства, і не можна думати, що передчасний песимизм тут був би оправданий». Здаючи собі всю трудність даної справи, Симон Петлюра рсзумів, «що не можна тільки на цих можливостях будувати програму видавничої діяльності... Зрсзуміння ваги цієї справи, почуття обов'язку перед Батьківщиною, ініціатива рухлива підскаже певним кругам нашої еміграції ті технічно-організаційні засоби, за допомогою яких можна видавничий рух оживити і таким

Творімо монумент С. Петлюрі в Парижі.

С. Пуглоу з іншаєм під час молебня перед присягою молодих козаків р. 1919 в Старім Констатиніві.

чином одну з великих потреб нашого національного програму, коли не цілковито задовольнити, то хоч принаймні де-що значнішого в цій справі зробити».

Одним з таких засобів Симон Петлюра уважав спеціальний податок на видавництво. «Організація справи видавництва книжск є остільки справою великої ваги, що центральні і місцеві об'єднання нашого емігрантського громадянства повинні б спеціальний податок на своїх членів покласти і зоб'язати їх до виконання цього зоб'язку. Правда, живемо ми в страшних злиднях, не маючи часом засобів матеріальних для задоволення елементарних життєвих потреб. Та про те, і в таких умовах перебуваючи, колективними зусиллями зможемо певних, цілком реальних наслідків досягти. В наших таборах для інтернованих в цьому напрямку зроблено чималі цінного. Нехай же приклад наших вояків потягне за собою здорове наслідування і серед інших груп нашої еміграції, що в кращих умовах життя перебувають» («Сучасна українська міграція», 80-82).

За другий засіб для досягнення позитивних наслідків в справі видавництва — в ділянці науксвій — уважав він допомогу відповідних установ чужоземних. «В цьому листі, — пише він 21. IV. 1925, — я хочу лише спитатись про двох комбінаціях часткового характеру. Вони торкаються справи видання наукових творів, написаних нашими професорами. Оскільки я знаю, написано чимало, але все це марнується і ледве чи може світ побачити, коли взяти на увагу брак грошей. На мою думку, в тому меморандумі, який має Академічний Комітет представити для відповідної Секції Ліги Націй, варто було б згадати спеціально про цю справу, умотивувавши потребу видання (і грошевої допомоги на це) інтересами народу, де наука знаходиться в найбільше загрозливого становищі. Варто було б додати до такого меморандума реєстр готових до друку наукових творів з зазначенням авторів і тем чи назв. Такий реєстр, коли його уміючи скласти, міг би імпонувати. Не знаю, може уже Ваш Комітет і взяв на увагу те, про що я згадую? Коли ні, то спробувати варто. Одночасно я радив би в цій же справі звернутись і до Інституту Рокфелера та установ Карнеджі. Спробуйте постукатись. Ви не ризикуєте нічим іншим, як відмовою. А що буде, коли ненароком від таких заходів отримаєте позитивні наслідки?! Подумайте тільки: яка кількість ссідної літератури світа побаче і яке це може мати значіння і моральне і ... може матеріальне для авторів?! В кожному разі поміркуйте над цим проектом: попитка, а спрос не б'єда».

Про цю справу він ще не раз згадує. «Здається мені, що, при певній зручності, від Ліги Націй (евентуально від згаданої секції її) можна й гроші дістати для наших певних наукових завдань. Але для цього в першу чергу потрібно, щоб ми мали хоч одного, але відповідного і стало (більш менш) представника в Жевневі. Доки його не будемо мати, наші паперові інтервенції, супліки і апеляції ледве чи щось допоможуть. Там, як і скрізь, потрібні персональні згайомства, зв'язки і персональні інтервенції в імені певного колективу (з мандатом останнього).

Над реалізацією такого представництва в Женеві треба всім нам подумати, бо воно може дати досить помітні наслідки користні».

7.

Турбувала і хвилювала Симона Петлюру доля наших високих шкіл, як устансв, і зокрема доля їх прсфесорів і студентів.

В 1924-25 р. р. стояла реально справа загального в Європі визнання бсьшевиків і в зв'язку з тим — загибелі українських шкіл, рспоршенн'я їх прсфесорського та студентського персоналу. Тверді погослски хсдили про перенесення де-яких шкіл на Україну, — розуміється, для їх знищення. Перед такими небезпечними перспективами Симон Петлюра шукав виходу і порятунку. «Друга справа, — пише він 3. VI. 1925 р., — торкається плану большевиків перетягти на Україну українські високі школи з Праги-Подєбрад: Університет — до Кам'янця, а Академію до Кременчуга. Мене інформують, що відомості ці — цілком певні і що ніби заступник Варшавського полпреда Бєсядовський їздив для цього до Харькова. З Праги мені про це нічого не писали, але я припускаю, що взагалі така комбінація у большевиків може увжатись за бсєву і актуальну. Зруйновати «гніздо української кснтр-ревслюції» і самостійництва на еміграції — це ж так привабливо для них! Коли б ця комбінація удалась большевикам, я уважав би це великим ударом для цілої нашої справи». Негативне в цій справі становище державного центру, на переконання Симона Петлюри, мають поділяти «не лишеті елементи прсфесури та студентства, що стоять на державних позиціях, а також і всі інші, що уважають себе політичними емігрантами, борцями і прихильниками самостійности України, незалежно від тої чи іншої державної концепції... Коли большевики поважно розглядають план перетягнення на Україну наших вищих шкіл з Чехії, то, значить, вони справді відчувають небезпеку для себе і від еміграції, як політичної сили, і від еміграції, як культурної групировки, що власне своєю культурною творчістю уявляє собою погрозу для позицій большевицьких на Україні. Цей момент слід з'ясувати нашим людям, як і те, що з кожним днем міжнародня ситуація стає для большевиків несприяючою, що їх і примуше пускатись сьогодні на такі комбінації, про які рік чи два тому вони балакати не захотіли б! В кожному разі нам за всяку ціну треба не допустити, щоб високі українські школи, як інституції, були перенесені — за їх ніби власною згодою — на большевицьку Україну. Це було б колосальною компрсмітацією для всієї української інтелігенції»(лист 3. VI. 1925).

Такі загрозливі перспективи не давали йому спокою, і він буквально за кожний привід хватався, щоб спонукати й інших до шукання виходу на випадок можливої катастрофи з українськими високими школами; а до тої катастрофи провадили не лише большевицькі замахы, але й натуральний хід обставин нашого емігрантського життя. «Дуже приємну новину, — пише він в листі 21. IV. 1925, — ствердили Ви мені про стипендії від Рокфелеровського Інституту для Академії (про це мене ще раніш повідомив Модест Левицький). Але ця звістка викликає

У мене думку про потребу шукати аналогічних джерел і стукатись в нові двері, щоб перестрахувати себе від тих загрозливих перспектив, які й Вам не дають спокую. Я завжди рахувався з тим дамсклсьвим мечем, що тяжить над дсько наших наукових інституцій. В зв'язку з цим справа скорення певної кількості нашої еміграції на чужині і в умовах людського життя набуває великої ваги. В цій справі треба щось спільно думати і спільно робити. Писав я з цього приводу і до Канади, і до Америки, але, на жаль, поки-що без наслідку. Думаю, що залишити справу в тому стані, в якому вона тепер перебуває, не можливо, але одчасно я гадаю, що розв'язати її можна тільки частково. Не знаю, не певен, чи утворення спеціального для цієї мети «Емігрантського Комітету» щось дасть? На мою думку більш дцільним було б утворення з представників трьох наукових інституцій (Університет, Академія, Інститут) відповідної організації, яка увійшла б в найширші зв'язки з різними установами в цілях приміщення своїх укінчених студентів на відповідні посади. Але справа ця настільки складна, що з приводу неї треба скромо міркувати і спеціально. Іншим разом я дозволю собі до неї повернутись».

І він дійсно не раз до тої справи повертає. «На можливість найгіршої ситуації слід подумати про певні шляхи для врятування — хоч би часткового — тої великої справи, яку створено в Чехословаччині». Поділяючи думку, що йому висловлює де-хто з його кореспондентів — думку звернутись за допомогою до американських науково-допомогових установ, Симон Петлюра додає: «я гадаю, що в цьому напрямку треба стукатись та шукати порятунку. Отж майбутньому Союзові в цілях здобуття засобів, хоч би для своєї видавничої діяльності, варто вдатись до цих організацій, не забуваючи і про існування секції Ліги Націй, що ставить своїм завданням допомогу країнам, де наука знаходиться в загрожуючому становищі».

Цей «святий неспокій» Симона Петлюри походив з глибокого розуміння тої руйнуючої праці, яку переводять окупанти над освітньою справою на Україні. «Станвище науки на Україні взагалі, а шкільно-наукових огнищ зокрема, ось уже кілька років є загроженим, бо большевицька система і на них свою руйнуючу руку поклала, завдавши великий удар самій можливості функціонування університетів, інститутів, гімназій то-що. Почасти завдяки цьому спеціальному «попеченію» большевицької влади над долею нашої науки, а почасти завдяки еміграції з України за кордон значної кількості її наукових сил, умовини розвитку там науки погіршали, а одчасно погіршали і можливість нормального навчання нашої молоді... Коли оце все взяти на увагу, то матимемо певні браки, недостачі, надшербни і що-до кількості і що-до якості тих молодих діячів, що їх за цей час московської окупації видадуть наші вищі та середні школи. І ці браки та діри знов же-ж повинна в міру сил своїх заповнити еміграція, власне молодші елементи її... Старші елементи нашої еміграції повинні в цій справі як найбільшу допомогу й матеріальну й моральну, подати молодшим, а останні мусять дати собі звіт в тому великому зв'язку, що на них падає

в цей переломовий період нашої історії, і не гаяти часу для всебічної підготовки до виконання обов'язку» («Сучасна українська еміграція», 75).

8.

Симон Петлюра виско оцінює наше закордонне студентство, що, перемиливши мечі на книги, готується до всебічної праці на терені Батьківщини. «Наше студентство, — пише він, — заховало в собі моральну силу перед різними розкладськими впливами. Воно відчуло той обов'язок, що на його Батьківщина в цей мент поклала, і ретельно за науку взялось, щоб використувати примусове свсе перебування за кордонем з найбільшою користю для національної справи. Цей напрям і настрій серед нашого студентства не можна не привітати: він свідчить про зрозуміння ним і сучасного моменту в долі нашої державности, і тих завдань, які спеціально ставить перед нами програм будівництва української державности. А програм цей вимагає великої кількості свідсмих, інтелігентних і працездатних будівничих, між иншим і науково підготовлених до творчої державної праці... За всяку ціну студентство мусить йти до чужоземних університетів, політехнік і спеціальних академій, щоб пройти систематичний курс наук і повернути на Україну підготовленими до тої ролі, яка їх там чекає». І він звертається до нашого студентства з гарячим покликом виконати ту місію, яку положила на його доля. «Учіться: не гайте часу! Візьміть з закордонних огнищ науки як найбільше, перетворіть засвоєне і набуте як найглибше! Пам'ятайте, що ви відновляете давню і світлу традицію 16-17 в. в. нашої історії — безпосереднього контакту України з культурними країнами на ґрунті науки і освіти, а тому додавайте до відновленої традиції і ентузіязму молодечого нашої національної упертости, щоб створити сімбіоз емоції і розумової праці, який зможе видати прекрасні і псжиточні наслідки. Для молоді держави нашої потрібен інженер і агроном, педагог-навчитель і лікар, дослідувач з обсягу гуманітарних наук і працівник в ділянці прикладного знання, — скрізь чекає величезне поле праці» («Сучасна українська еміграція», 74-76).

Наведені вгорі думки, плани і жадання Симона Петлюри, висловлені в друку і в листованню (а я був лише одним з багатьох його кореспондентів), — то тільки частина його великої духової спадщини і лише в одній неширській ділянці культурної праці еміграції. Але і в цій, взятій окремо, стороні нашого життя, в ділянці культурної праці, бачимо риси його влачі ті самі, що й на найширшому полі його національно-державної праці. Він не зменшує і не звужує значіння жадного чинника в творчому національно-державному будівництві. Чи то в сфері політичної, чи громадської, чи культурної чи якої-будь иншої ділянки життя він ксжнсм чинникові того життя знаходить і уділює відповідне місце. В тій многогранності духової істоти Симона Петлюри, в ріжноманітній та стистематичній плановості і полягає найбільш цінне значіння його національно-державного проведу.

О. Лотоцький.

Сторінка з приватного життя С. В. Петлюри.

В своїх споминах про С. В. Петлюру, надрукованих в «Збірнику пам'яті Симона Петлюри» (Прага, 1930), В. Королів-Старий, списуючи свої відвідини Симона Васильовича у Москві року 1914, розповідає про «надзвичайне убожество», в якому перебував тоді Симон Васильович разом з дружиною та однорічною донькою.

«Все це, — так оповідає В. Королів-Старий, — зробило на мене важке вражіння. Для всіх нас більш-менш вже минули часи злиднів. Не були ми багатіями, але-ж таку-сяку замкнутість середнього інтелігента мали. Отже ні в Києві я не бачив серед ближчих мені людей такого зовнішнього убожества, не бачив його і в українців, що жили в Москві».

Справді, зовнішня обстановка життя Симона Васильовича в Москві могла робити тяжке вражіння на випадкового одвідувача, але близькі до Симона Васильовича люде добре знали, що зовнішнє убожество життя Симона Васильовича не залежало від стану його матеріального положення, — воно ніскільки не було гірше від матеріального положення пересічного інтелігента в Москві, — ще менше можна було приписати це невибагливості Симона Васильовича та його дружини що-до зовнішнього укладу життя, а залежало виключно від свідомого приборкання фізичних потреб перед інтересами вищого порядку та від надзвичайної чутливості Симона Васильовича та його дружини до чужого горя.

Помешкання Симона Васильовича в Москві — в одному з проулків Катерининського парку — складалося з 4-х кімнат і кухні, але Симон Васильович з родиною займав лише три кімнати, бо завжди випадало так, що треба когось примістити в четвертій кімнаті; то землячку з маленькою дитиною, — таких квартирантів у Москві не охоче пускали тї, що здавали кімнати, — то студента-земляка, який не в силі був оплатити вартість звичайної студентської кімнати...

А що-до потреб Симона Васильовича та його родини, то вони були надзвичайно скромні: Симон Васильович задовольнявся самою простою їжою, ніколи не звертав уваги на свій одяг і навіть тоді, коли, в зв'язку з високим становищем Симона Васильовича, значно покращало його матеріальне положення, Симон Васильович зводив свої власні потреби до кінцевого minimum'a, уділяючи всі свої збереження на національні справи та на допомогу різним організаціям і окремим особам, що потребували допомоги. Коли Симон Васильович став Генеральним Секретарем Військових Справ, а потім Головним Отаманом Військ УНР, він не залишив своїх демократичних звичок що-до їжи й одягу; і не мало хитрощів треба було вжити близьким до Симона Васильовича особам, щоб нишком замовити кравцеві той чи инший одяг для нього.

Не треба забувати, що Симон Васильович лише тому міг спокійно себе почувати, надмірно урізуючи життєві потреби всієї своєї родини, що доля зв'язала його подружним життям з особою, що увесь час спільного життя з Симоном Васильовичем була ідейним його товаришем і

героїчно поділяла з ним і змінливість щастя за час визвольної боротьби України, й злиденне життя на еміграції.

Так, перебуваючи все на еміграції у Варшаві, Симон Васильович вів надзвичайно скромне життя. Мені не раз доводилося в свої приїзди до Варшави зупинятися у Симона Васильовича і жити по декілька днів у квартирі, що він займав зі своєю родиною, і я можу засвідчити, що, коли не передбачалася присутність будь-кого зі сторонніх за обідом, найулюбленішою стравою Симона Васильовича залишався незмінно борщ та каша.

Про те, в яких зовніх умовах йшло життя Симона Васильовича вже після від'їзду його з Варшави до Західної Європи, можуть дати де-яке уявлення його листи до мене за той час.

Ось, наприклад, в листі з Будапешту від 21. I. 1924 року Симон Васильович пише: «Прийшлося подбати про одягу, бо обірався так, що показатися на люде не можна».

Про життя своє в Женеві Симон Васильович писав так: «Живемо ми (себ-то С. В. і В. К. Прокопович) в Женеві три місяці і не обідали ні разу. Їли макарони, що В. К. варив. Вони мені так осточортіли, що навіть дивитися на них не можу... Коли жили в Цюриху, доводилося з К. ділитися, хоч і самі не мали».

А про своє паризьке життя Симон Васильович писав так: «Переїхали до Парижу, аж тут нас нова халепа фінансова за поли смикати почала. Перше. Старий Ч. прохає допомоги, бо його становище справді катастрофальне. В. К. вислав йому останні (його власні) 4 ф. стерл., а оце на новий рік довелося йому вислати 370 фр., бо голодав. Друга халепа. Лежать наші архиви десь на складі. Хазяїн учинив скандал, бо довго не платили. Щоб уникнути процесу судового, довелося з наших грошей заплатити 300 фр. Все це привело до того, що ми перестали обідати й живемо кавою» (тут Симон Васильович робить примітку, де просить мене «Олі (себ-то дружині Симона Васильовича. С.) про це не говорити й не писати, бо буде хвилюватись»)... «Ми з В. К. не живемо, а животіємо. Звичайно, де-який час можна терпіти, але шкода, що ці злидні тяжко відбиваються на більш важливих справах».

Вже з цих витягів видно, що Симон Васильович, сам перебуваючи в скрутному матеріальному положенню, насамперед дбав про національні справи та про допомогу ріжним приятелям і землякам, воліючи самому — разом зі своїм спільником В. К. — не обідати, а пробиватися то осточортілими макаронами, то кавою...

Думаю, що наведені тут витяги з листів Симона Васильовича, вільних од будь-якого прибільшення «для дотепного слівця», а, навпаки, наскрізь щиросердних, мусять раз на завжди покласти край всім тим теревеням, що поширювалися й поширюються ще й досі ворогами Симона Васильовича, про багатство та розкіш життя його на еміграції, а натомість викликати у всіх нас почуття глибокої пошани до С. В. Петлюри, як людини, що вміла інтереси національної справи та вияв людяности поставити вище задоволення власних найелементарніших життєвих потреб.

Ст. Сірополко.

Остання подорож*).

(31. XII. 1923 — 16. X, 1924).

«Для нас, сучасників, день смерті С. Петлюри, — писав я свого часу в «Тризубі», — день жалоби, перейнятий гірким болем, оповитий смутком тяжким од великої, незмірної втрати.

«Та з кожним роком, що відходить в минуле, місце болючого почуття гострого горя заступатиме ясне розуміння, когo ми втратили, когo втратила Україна, щo зробив він для неї своїм життям, всею смертю.

«В історичній перспективі де-далі виразніше проступатиме величнн постать Симона Петлюри, вождя народнього, борця за волю й державність України.

«Разем з нами, що жили з ним в один час, що йшли за ним, що вкупі працювали й боролися, разом з нами, — коли ми одійдемо туди, звідки нема поверсту, — одійдуть од цього дня й блючі перживаєння сучасного, всього пережитого й вистраданого» **).

«Та вкупі з нами сдійдуть звідси — вів я далі ту саму думку — і всі ті, ксму дсля дала нагоду бути його сучасниками, товаришми, смішниками, підлеглими, діяльними співучасниками збройної боротьби за визволення отчизни, тієї боротьби героїчної, що їй він вів перед. Одійдуть у вічність ті, хто мав щастя — знати його особисто, бачити на власні счі, чути на власні вуха.

«І кожен з тих, хто знав його, відходячи у безвість, занесе може з собою на віки якусь дрібну, але живу рисочку, що з їх суцільности твориться живий образ живої людини.

«Тому-то на нас, поки доля судила нам віку, спадає обов'язок подбати про те, щоб зберегти наступним поколінням живий і правдивий образ вождя, державного мужа, воїна, політичного діяча, літератора, людини — величній і простий образ С. Петлюри.

«Зібрати до купи все ним написане — друковане чи ні, — розшукати ксжен лист його, ксжен наказ, кожную записку, замітку, писану його рукою, ксжну фотографію, де він єсть; зберегти кожную річ, кожную книжку, ксжну дрібничку, зв'язану з ним; пригадати кожную подію його життя, якій ми були свідками, ксжне слово його до когось з нас — це завдання найблжче нашого покоління.

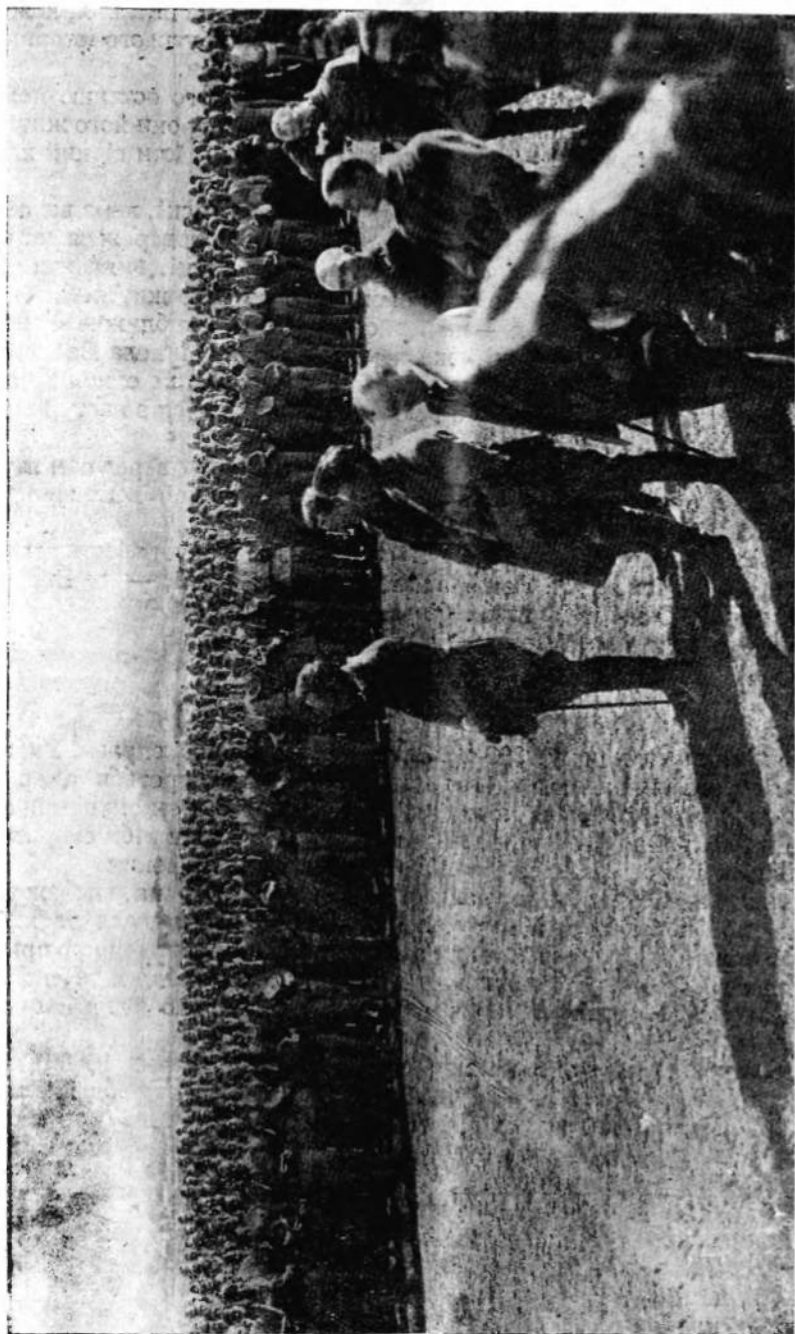
«І в тій рсботі нема важного і неважного, великого й дрібного: все потрібно для майбутнього, для того, щоб дати змогу зберегти на потемні часи правдивий образ великого сина рідної землі.» ***)

Та з бігсм часу, у парі з тим, як де-далі, все ясніше проступатиме історичне значіння цієї постаті, разом з тим одходитиме від нас далі і він, живий, ставатиме все менше і менше реальним образ його, як живої людини.

*) Уривок з цих споминів, що їх друк розпочинаємо з цього числа, вміщено було з де-якими купюрами в «Збірнику пам'яті Симона Петлюри», Прага, 1930 р.

**) «Тризуб», ч. 126-127 з 25. V. 1928.

***) «Тризуб», ч. 178 з 25. V. 1929.

Присяга 6000 молодих козаків р. 1919 в Старім-Константинові

Як, де і чим жив він? Щоб скласти відповідь на це питання, кожна дрібничка придасться, усе матиме свою вагу для майбутнього історика, і обов'язок нас, сучасників, зберегти це для нащадків.

Мені доля судила відбутися з Паном Отаманом його останню подорож, пережити в купі — часом в одній хаті — останні роки його життя, по товариськи ділити з ним горе часте і радощі рідкі, їсти гіркий хліб на чужині.

Через причини, про які говоритиму на іншому місці, нема ще сьогодні можливості змалювати у всій повноті останню подорож та останній побит Отаманів закордоном, подати всі подробиці, вияснити усі обставини, говорити про все з останнього періоду його життя.

Та чи довгий ще наш вік — не певно. Он із тих, хто ближче знав С. Петлюру саме підчас подорожі, вже спочили навіки Микола Василько та Павло Чижевський. І занесли вони навіки з собою не одне цінне й цікаве про Пана Отамана, чим би вони могли поділитися з наступними поколіннями.

Та хоч не можна сьогодні покрити цілком свій борг перед пам'яттю небіжчика, а проте вважаю за свій обов'язок подати до відсма громадського хоч де-що про його останню подорож.

Завдання моє просте: накреслити останній маршрут, навести головні дати та подати де-які факти з мандрівок по Європі, — од Варшави до Парижу. Отже мова йтиме більше про зовніше.

Це не спсмини, а сама-но схема їх.

I.

Діялося в-ссени року 1923-го. Зле стояла тоді наша справа. Україна після страшного надлюдського висилку визвольної боротьби та народніх повстаннів знесилася, замовкла. Залитий по береги окупаційною армією, прибитий несвітським терором Че-ка, край наш ніби скорився переможцеві і не ворушився в залізних шпугах московських.

Большевики бучно святкували свою перемогу. Європа, виснажена великою війною та жадна миру, з цікавістю придивлялася до них; де-які з держав одверто кокетували з ними; всюди говорилося про призначення про необхідність одновлення нормальних політичних та економічних зносин. Загальне політичне становище складалося для нас несприятливо.

Політична праця наша майже завмерла. Дипломатичні місії мало не всі припинили своє існування. А ті, що зоставалися ще, доживали свого віку. Уряд ледве животів, і ніякої роботи провадити не можна було. І умови, в яких він перебував, і вичерпання всіх кштів не давали йому змоги й верухнутися.

Тарнів дсживав останні дні, поволі завміраючи. Наші чільні люде розпоршилися, розсіялися повсюди; значна частина з них одійшла від чинної політики й боротьби і перейшла на культурну роботу, віддавшись їй цілковито.

Табори ще існували, але вже стояли під загрозою ліквідації; часті наїзди усяких большевицьких комісій, які вабили слабдухих

поворотом до-дому, хоч і зустрічали від загалу належну одсіч, та все-ж дезорганізували життя таборове, вносили розклад. Матеріальні й духовні умови все гіршали й гіршали; згори накидалися нові обмеження; боляче давалися в знаки зміни настрою у комісарів таборових. Ясно було, що кінець надходить.

Людське потяглося «зеленим кордоном» здебільшого до Чехії по науку. Серед таборян зазначилася сильна течія за працю — до Франції, і мали вирушити перші партії туди.

Організаційні зв'язки між еміграцією підупадали; вона, не маючи проводу і не почувачи руки, яка її веде, в частині дезорієнтувалася; посилювалися впливи різних версжих груп.

Давалася в знаки загальна втома, депресія, апатія. Ми ніби переходили в стан анабіозу.

Особливо відчувалося це в Польщі, де безпосередня близькість з Совдепією та острах порушити сяк-так склеєний з Москвою мир і викликати нову війну з потужним сусідом, творили обставини, що виключали сливе всяку можливість якоїсь нашої праці. Та й трудно було говорити про яку працю, коли адміністративна сваволя за місцях робила іноді неможливими самі умови перебування наших людей. До того дозволяли повсешні злидні; безгрішність центру ставала на перешкоді всякій ініціативі.

Пан Отаман, якого висилки настирливо домагалися большевики, не міг перебувати в Польщі і сфідційно мусів виїхати. Життя під чужим ім'ям, у скритку не давало йому можливості не то вести працю плано-мірну, а навіть ворушитися і подавати ознаки існування.

От-от ще трохи, і все закисне, заплісняє.

Глибока сіра осінь. Холод, дощ, сльота, туман чужої сторони навкруги. І така ж осінь безпросвітня на душі...

* * *

Одного разу, увечері, коли я приїхав з табору, де тоді був за начальника культурно-світнього управління генерального штабу, Пан Отаман після того, коли ми переговорили про справи, запропонував мені вийти разом пройтися. Він, звичайно, виходив з хати тільки вечорами, коли вже смеркне.

Добре пам'ятаю той вохкий вечір кінця листопаду, коли ми з ним ішли Уяздовськими алеями, тихими і безлюдними під таку перу. В розмові під час тієї вечірньої прохідки він і поділився зо мною своїм планом.

А план той полягав в необхідності відновити працю політичну на ширшу скалу, а для того перший крок — виїзд його, Отамана, на захід, в Європу.

Виїзд цей не міняв концепції, яка, вважаючи за необхідне конче в боротьбі за визволення і державність скупчити усі сили живі проти найстрашнішого і наймогутнішого ворога — Москви, ставила за гасло: «чолом проти півночі» і будувала плани на порозумінні з західними сусідами України. Але тим виїздом хотілося виплисти на широку воду,

мати вільні руки, здобути свободу рухів і діяльності, підсилити, оживити її і розвинути.

Першим етапом мав бути Будапешт, а там далі на захід, до Швейцарії, до Франції.

Чому спинився Пан Отаман саме на горщині? Та перш за все на цей час у нас ще збереглися два так ніби острівці в Європі — дві місії дипломатичні, що існували сфiційно: в Швейцарії і в Угорщині. Будапештрянську місію, на чолі якої стояв генерал В. Сікевич, що провадив працю під загальним доглядом М. Василька, було визнано урядом і вона користувалася зо всіх дипломатичних прав, як і інші посольства. Це давало змогу і здобути належні візи без клопоту, і далі забезпечувало там перебування Пансві Отамансві в умовах, якими користувалися чужеземні представники. А виразга позиція тамошнього уряду шо-до большевиків, які свого часу крiвавсю спробою дозволили угорцям, давала надію, шо саме там можна уникнути неприємних несподiванок. Сприятливе ставлення до нашої справи адмірала Горті, який вже раніше обмінювався з Паном Отаманом прихильними листами, робило переїзд туди ще привабливішим. Угорський уряд доброзичливо поставився до приїзду Пана Отамана і дав згоду на перебування його в своїй стеліці.

Отже зоставалося тільки посприяти формальності, а це питання тільки часу й то короткого. Шо-ж до фінансової спроможності і виїзду, і перебування в Європі, то її забезпечено вже. Це все взяв на себе М. Василько, з тих коштів, які він має. Через нього поладжено і всі питання, взагалі зв'язані з тією справою.

Оповідивши мені про це, С. Петлюра, який не міг вирушити в дорогу сам, запропонував мені виїхати разом з ним до Західної Європи.

План Отаманів відповідав давнім моїм думкам про нашу дальшу працю. Більше, як рік перед тим, ми в тісному колі найближчих товаришів вобмірковували ми способи підняти й пожвавити нашу урядову діяльність. І серед тих способів, шо їх ми на тій нараді намітили, перше місце займало заснування в Західній Європі експозитури нашого уряду. До цього проекту не раз верталися, розглядаючи його з різних сторін, і тільки брак коштів, який ми тоді особливо гостро відчували, ставав на перешкоді його здійсненню. Тим часом ми від того не відмовилися і тільки чекали спроможности переселити його в життя.

Те, шо надумався зробити Пан Отаман, йшло в тому самому напрямку. Тому, хоч я глибоко зжився з таборами, мав там роботу, яку вважав за корисну, і яка заповнювала увесь час, і хотів перебути з нашим військом до кінця, я не міг не привітати наміру С. Петлюри і пристав на його пропозицію: зламати усталений вже уклад життя і вирушити в невідоме. Я тільки виставив з свого боку де-які умови, з яких найголовніша була та, шо перед виїздом С. Петлюра мав усебе в розпорядженню певну суму, шо давала б змогу перебути довший час і була забезпечкою на який випадок.

Ближчі товариші, з якими я радився, теж погодилися з цим планом, вважаючи його за доцільний і корисний.

Я повернувся тоді тим часом «до-дому», до табору, сподiваючися ще

персбути свята в кслі близьких мені людей, які були мені за рідних. Та виїхати довелося швидче, ніж гадалося. І от чому.

Пан Отаман, вирішивши подорсж, хотів неодмінно виїхати ще в старсму рсці. До цього він прив'язував багато і, як тільки залагоджено було паспртові формальності, почав лагодитися в дорогу.

А тут ще зайшли де-які події, про які не годиться тут і згадувати, у внуїрїшньсму життю нашому у Варшаві, що зосереджувалося га старсму псмешканню нашої місії на Алеї Руж. Ті ускладнення вельми прикрсго характеру — там було викрито большевицького агента — примушували поспїшати з од'їздом, яко мога швидче.

Останні звістки з Варшави зірвали мене раптом з Калїша. Залишивши і на службі, і в себе в хаті все, як було, я на швидку виїхав до Пага Отамана. Хоч ті умови, про які я казав вище, ще не було здійснено, але виходило, що довше баритися з виїздом було не слід. Сам він виїхати не міг, і паспорт, і візи закордонні були готові тільки у мене. Тсму я поступився своїми вимогами — пізніше довелося в цьому гірко каятися — умовиєся тільки, що, завізши Пана Отамана до Будапешту і влаштувавши його там, я га якийсь час залишу його самого, повернуся до табору впорядкувати свої справи.

І от 31 грудня 1923 року вранці з поспїшним потягом, що йшов га Відень, вирушили з Варшави — Степан Могила, качальник пресової служби нашої місії в Будапешті, — під таким прибраним ім'ям їхав С. Петлюра — та я, якого каприз паспорта повернув чомусь у нашого торговельного агента в Угорщині.

Вирушили в невідоме.

* * *

Саме на Новий Рїк вранці, стомлені довгою дорогою, прибули ми до Відня. Потяг прийшов не на Північний двірць, як то бувало звичайно, а на Західній, в частину міста, якої я зовсім не знав.

Ледве починало розвиднюватися. На дворі метелиця, мороз чималий та ще й з вітром гострим. Залишили речі на двірці і недалеко знайли вже відчинену кав'ярню. Зайшли капитися кави, а при тій гагоді розпиталися кельнера про гостинницю, щоб було чисто, спокійно й недорого. Він, спасибі, пораяв, от тут таки недалечко «Zur Linden». Туди й подалися. Справді пристойно й чисто. Дали нам дві кімнатки, грубку напалено, тепло, затишно; постіль біла, чиста тією чистотою свіжою, що тільки в німецьких землях зустрічається. Повмивалися, причепурилися і почали радитися, що робитимемо сьогодні, з приємністю думаючи про перспективу провести в цьому тихому й спокійному куточку кілька часу в умовах європейського комфорту. Тим часом я пішов до порт'ера заявити наші паспорти. А він глянув тай каже:

— Панове — українці? А тут у нас мешкає ваш земляк, колишній міністр. Мсже й ви його знаєте? — і називає прїзвище.

— Як же не згати, — одповідаю, — знаю, — а сам думаю, — от тобі маєш! Добра пригога. Перш за все, що подорож наша і підготовлялася, і відбувалася в таємниці, про неї широко не говорилося; Пан

Отаман їхав під чужим ім'ям і одразу виявлятися йому не випадало; тільки небагато людей знало, куди саме він прямував. А далі, і сам земляк, я знав його з давніх часів; колись милий і симпатичний юноша, інтелігентний, талановитий, поліглот, він справді був в одній державі і досить нещасливо за нашого посла, а потім, в його ближчому минулому, не все було ясно.

— Ну, і вскочили, думаю. Впрост неймовірно! У перший же день подорожі, у Відні, в далекій дільниці, в скромній маленькій гостинниці випадково з'їздяться з різних держав люде, земляки, що не бачилися роками, а останній час навіть не чули один про одного. Випадок? Хто б тому погяв віри? От тобі й маєш — теорія можливостей.

Хвалюся новиною Панові Отаманові. Зустрічи — хочеш не хочеш — уникнути не вдасться. Вирішаємо побачитися. Велике було здивування папа міністра, коли він побачив мене, а ще більше, коли — С. Петлюру. Пан Отаман, який його знав краще за мене і добре колись до нього ставився, бере його на сповідь. З розмови тієї виясняється те, що нам було не ясним в його єпопеї. В тій державі, де він був за посла, у нього вийшли прикрсті, і йому довелося звідти проти свсеї волі забіратися; та найгірше було те, що останніми часами він спивався в неспевному товаристві, що було якось зв'язане з большевиками, і на цьому ґрунті у нього виникли — делікатно кажучи — великі непорозуміння з владою сднієї країни. А тепер тут у нього теж якись ускладнення з місцевсю поліцією що-до документів та перебування у Відні.

Залишившись самі за обідсм, обмірковуємо становище, яке склалося. Те, що оповів сам про себе земляк Панові Отаманові, ще більше переконує, що зустріч ця не до речі. Звжживши все, рішаємо рушати до Будапешту сьгодні ж таки. Заходимо на двірець і довідуємося, що потяг іде щось о 7-ій чи 8-ій годині цього-ж вечора. Решту дня віддаємо одвідинам старих приятелів, Заходимо до Євгена Харламповича Чикаленка, де нас сердечно вітають. Пскійна Юлія Миколаевна, що особливо радісно зустріла С. Петлюру, клопочеться ксло чаю. Пан Отаман — давній Симон Васильович. Непомітно за розмовою, спсминами, запитаннями прсходить час, і не хочеш іти з тієї типової німецької кімнати, де знову почув себе на годинку ніби в Києві, на Благовіщенській в затршній гостинній господі нашого Папа.

Далі — радіске здивування те-ж нині вже покійного Павла Івановича Чижевського, яксмо ми навістили в його готелю. Ніби й досі дзвенить мені в усі його здивований оклик:

— Видав?...

Справді, наш несподіваний прихід, появлення у Відні С. Петлюри було великою несподіванксю і несподіванкою приємною старому й хворому П. Чижевському, що весь жив і держався на світі тільки одним: рідною Україною. Тяжко хворий, він проте бадьориться, як завжди повен енергії, прсектів. Говоримо про справи, ділимося вражіннями, планами на майбутнє; він радіє, що нарешті С. Петлюра вирушив у світа, роспитує, що ми маємо робити, та годинник знов нагадує, що треба перервати любу розмову з таким гострим і цікавим бесідниксм та

поспішити до потягу. На відході од П. Чижевського зустрічаємося з де-ким з наших молодих віденських земляків.

Відень, хоч і занесений снігом, скутий жалким морозом, дуже подобався Панові Отаманові. С. Петлюрі припала до смаку весела й привітна вдача віденців, що через новорічній настрій особливо виразно давала себе відчуті і в ресторації, і в вагоні трамваю.

Не хотілося виїздити, не перебувши кілька день у цьому симпатичному місті, не хотілося кидати натопленого затишного номера, чистої постелі.

За день у Відні С. Петлюра якимось посвіжішав, ожив: він з насолодою з ксжної дрібнички подорожньої впрост ніби пив щось свіже, бадьоре, животорне — почувтя свободи.

Вперше по кількох рсках напів—легального існування почувати себе звичайною людиною, бути в кав'ярні, ресторації, трамваї, змішатися в вуличнім натовпом, спинитися перед вітриною книгарні, просто вільно ходити вулицями, — це ж справді і асолода.

(Далі буде).

В. Прокопович.

Симон Петлюра в Парижі.

(1924 - 1926).

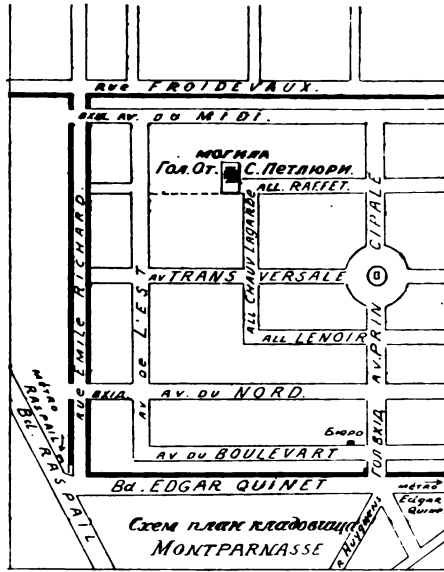
Прибув Симон Петлюра до Парижа у жовтні 1924 року із Швейцарії після більше як піврічної подорожі через Відень, Будапешт, Цюрих та Женеву.

Париж був метою, дссякої скерував С. Петлюра свої крски з самого початку своєї подорожі, з намірсм сселитися там на довший протяг часу.

Приїзд до Парижу був зв'язаний з певними дипломатичними ускладненнями, яких розв'язання затяглася у наслідок уступлення як президента Французької республіки Міллерана, так і уряду Пуанкаре. Помимо твердого рішення визнати ССРСР., нове правительство Геріо вважало мсжливим вирішити у бажансму сенсі всі труднощі, і треба признати, що після відпсвідних заходів нашого сфіціального представництва та старань прихильних французьких кол, правительсво і всі його органи заховали цілком коректне поведження за весь час перебування Головного Отамана на французькій землі.

Не підозрівав небіщик, приїзючи до Парижу, що тут найде його куля підісланого ворожого наймита, не гадав, що на гостинній французькій землі, так би мовити, у огнища французької нації, при якому він прийшов тимчасово сісти, зустріне його смерть, і ще така страшна. Він їхав до Парижу, бо вважав столицю Франції за найбільш відповідне місце для продовження та здійснення по-за межами батьківщини тих завдань, до яких покликала його всесильна доля.

Париж, у якому перехрещувалися завжди шляхи всесвітньої

**План кладовища Монпарнае з могилою С. Петлюри
(робота ген. О. Удовиченка)**

політики, столиця країни, яка традиційно мала завжди, хоч змінливу, але свою власну східну політику, був по всі часи центром найрізноманітніших емігрантських скупчень. Тут збиралися твєрці грецької незалежності, тут будувалися проекти об'єднання Італії, тут тинялися довгий час сербські, болгарські, бельгійські й ірландські емігранти, тут врешті працювали польські національні комітети. Франція, був колись час, стояла завжди у перших рядах націй, що допомагали визвольним змаганням пригноблених народів, починаючи хоч би з допомоги формуванню та унезалеженню Сполучених Штатів.

Останніми часами, після світової війни, коли Німеччина мусіла змінити свою східну політику, а Англія залишалася хоч би тільки теоретично членом т. зв. Антанти, Франція стала найбільш виразним центром для всіх народів, яким розклад Російської імперії дав змогу заявити про своє існування. Тут, крім створених та призначених Балтійських держав і Польщі, представлених нормальними посольствами та легациями, кавказькі народи та туркестанці мають свої найвищі державні органи, часто правительства чи найбільш авторитетні представництва. Доля цих країн була настільки подібною до долі України, що логично сюди мусіли скеруватися очі Голови Української Держави. Зв'язаний з Францією спільністю інтересів чи подібністю політики, комплекс європейських держав, навіть помію певних рсзхсдженъ і помію крикливого відхрещування від поневолеких рссія зми народів та часового залицання до большевиків, розумів причини і значіння цього скупчення. Не дурно один з видатних чужеземних політиків, довідавшись про приїзд Головного Отамана Петлюри до Парижу, ска-

зав: «Це дуже добре! Ви тепер всі тут і легше з «Вами» зустрінутися та порозумітися».

Це і були причини приїзду Пана Отамана до Парижу, він їх добре зважив, розумів і намірявся використати, що у великій мірі йому вдалося.

Були ще і причини особисті. Людина високо культурна, завжди захплена бажанням поглибити свої знання, людина, що цікавилася всіма ділянками політичного, суспільного, наукового і мистецького життя, линула до Франції, якої культура приваблювала до себе.

Перше помешкання, в якому оселився Отаман Петлюра у Парижі, склалося з двох бідненьких хаток з кухнею на третьому поверсі поганенького дому 27, rue Belgrand. Серце стискалося у кожного українця, дивлячись на ці тяжкі обставини, в яких жив вождь української нації, Голова Держави! Повинно воно стиснутись ще більше тепер, коли приходять ще докори сумління, що ми могли на це дозволити, та що може у цих формах його життя і знайшлась можливість для злочиця так легко знайти Пана Отамана та підійти до нього. Коли згадуєш той холод у цьому помешканню, з яким Отаман боровся, роздмухуючи сам вугілля у каміні, коли згадуєш скромність щоденної страви та дивну бідність хатньої обстанови, начиння, то вже не серце стискається, а сльози ллються з очей. Всі ці сумні враження збільшуються спсмиками того простого, широго прийняття, тої веселої усмішки, тих привітних слів, з якими зустрічав Пан Отаман кожного, кого приймав у себе.

Ще збільшуються вони, коли згадаєш, що у моменти не раз великих грошових труднощів знаходив він завжди спосіб допомогти іншим, кому було важко пробитися чи під час хвороби, чи шукаючи праці, чи при іспитах у школах, чи для якої важної подорожі.

З далекого, майже тільки робітничого кварталу, що-дня у товаристві когось з свого найближчого оточення, хто не був прикований до якоїсь сталої праці, Пан Отаман виходив на довгі туристичні відвідини паризьких музеїв, бібліотек, церков, а також, що нас часто дивувало, паризьких цвинтарів. Перша прогулька по приїзді до Парижу була на старовинне кладовище Père Lachaise, потім одною з найбільш укоханих — на малий цвинтар у Пасі, на могилу Марії Башкирцевої. Чи було це несвідоме передчуття, що прийдеться йому спочити на одному з паризьких кладовищ?

Переїхав потім Пан Отаман до дому 192 Avenue Daumesnil на короткий час, де мав одну хату в новсму готелі, з якою можна було примиритися тільки з огляду на її чистість та свіжість.

І там, як і в попередньому помешканні, життя Отамана залишалося таким самим. Ділилося воно по-між довгогодинним читанням, величезним листуванням і відвідуванням історичного та артистичного Парижа. Книжки за весь час перебування у Парижі Пан Отаман просто ковтав і гори заміток, виписок росли на його столі. Це були книжки французькі, польські, російські і, розуміється, всі, що можна було мати, українські. Зміст їх був самий різноманітний: історичні,

військові, філософичні, економічні та соціологічні, політичні, правничі, навіть адміністративні, не говорячи вже про повісті, романи чи містецькі та літературні критики. Всі питання політичні як цього часу, так і ретроспективні, цікавили його, і не було нової книжки, якої б він не шукав в одній з тих мов, якими володів. Велика кількість часописів збиралася в його кімнаті, бо він завжди уважно слідкував за всім світовим життям, шукав, чим ксжна подія могла б бути для України корисною чи шкідливою, яку з кожної слід витягнути науку. Давні спомини журналістичної праці, талан публіциста, правильність поглядів і здібність швидко зхоплювати ксжну справу допомагали йому вишукувати квінтесенцію вартости в зібрансму матеріалі, рсбити далекозорі підсумки як з теоретичних міркувань, так і з життєвих явищ.

Військовість, справи всенної техніка, організації і тактики, словом все, що належало до війська, вважав за свою спеціальність та найбільш ним цікавився і займався. Нові книжки і публікації військового характеру від великих творів до дрібних газетних статтів були йому завжди відсмї і в глибоксму переконанні, що Україну можна буде відбудувати тільки як державу мілітаристичну, з пскриваючим усі інші ділянки національного життя військовим устроєм, старався у всьому знайти корисну теорію з передбаченим пристосуваньям. Музеї історичні та військові цікавили його спеціально. Музей Інвалідів, спомини великого французького минулого у Версалі, у Луврі та инш. знав Пан Отаман дуже добре, бо часто до них заходив і уважно усе розглядав, складаючи все в одну гармонійну цілість результати власних обсервацій з споминами прочитаних книжок і статтів.

У березні 1925 р. оселився Отаман у Латинському кварталі у домі 7, rue Thénard, у готельчику, в якому мешкали лише професори та студенти розкинених поблизу шкіл. У тсму ж домі мешкало кількох українців, які належали до найближчого оточення Головного Отамана. Його кімната, хоч не велика та скроменька, стала тут огнищем, при яким збиралися всі ті, кого господарь близько до своєї особи допускав, з ким бажав співпраці, кого хотів використати для державно-національних справ, і то не тільки видатні робітники на державній ниві, але навіть звичайні чесні патріоти. Час від часу чи з нагоди якого листа голови уряду, чи якої події, чи приїзду до Парижу якого видатнішого українця, скликав Пан Отаман до себе своїх урядових і близьких співробітників і довгі бесіди на всілякі теми та наради продовжувалися не раз довго у ніч. Близкучість його думок, цікавість пропонуванних проектів, жвавість розмови підтримували завжди інтерес до цих нарад і тих питань, що було на них порушено.

Приїзжаючі часом з провінції або переїзжаючі через Париж, козаци чи старшини були прийняті так само сердешно, як видатні громадські діячі, і так же просто. Тільки глибока повага до людини, що мала мужність при всіх політичних труднощах та буденних злиднях, при тій невдячності, при тій злочинній зрадницькій ворсжссті де-яких окремих людей чи груп українського суспільства, стояти на своїм посту і нести спокійно важкий тягар своїх обов'язків Голови Українсько-

Держави на еміграції — накладала певні рамці необхідного етикету. Бувало не раз, пан Отаман приймав у себе людей цілком не республканських поглядів, себ-то таких, які ставилися негативно до того режиму, при якому він став Головою Держави. Негативне їх відношення до устрою і форми УНР переносилося логічно на того, хто стояв нач слі тої-ж УНР.

І отже одна розмова з ними цієї людини, яка очаровувала всіх, кого хотіла очарувати, примушувала їх змінити погляди на наше близьке минуле, на обставини, за яких з розбурханого революційного хаосу виникла УНР, примушувала їх зрозуміти, що держава повинна бути у першу чергу національною та що питання про форму влади та соціальний режим вирішуються завжди у залежності від координації сил у самому суспільстві. Такі переконані монархисти, схилилися голсу перед Симоном Петлюрою. Схилилися вони голсуперед ним, правда, головним чином тому, що він був на той час дійсним, законним, офіційним вождем української нації, але також і тому, що це була людина доказаного факту, якої теорії уступали перед чинами, а чини диктувалися імперативами любови до батьківщини.

Глибоке почуття та самопосягання, з якими Симон Петлюра грав свою безмежно трудну роль Голови Української Держави на еміграції, були у сотні, тисячі раз більше вартісні, як всі ефемерні принади масового захоплення ним, чи хвилевої популярности революціонера. Великою людиною здавався він нам у 1917 та 1918 роках, коли на чолі війська він вихищав Київ і дбав за киян та коли вже його порівнювали з Гарібальді чи Симоном Боліваром. Але сто раз більшим мусить він показатися у своїм паризькому періоді, коли він не переставав високо тримати прапор національного маєстату при всій бідності свого особистого життя та непереможних перешкодах у своїй діяльності та ніколи не забував про всю історичну роль, про ту, так би мовити, містичну силу символу верховної влади і існування Української Держави, який обставини втілили в нього.

Згадуються нам тепер численні розмови з Паксом Отаманом на різні близькі нам державно-політичні та культурні теми. Небіжчик завжди умів помимо великої обережності в оцінці подій чи людей, помічати все дійсно варте уваги у калейдоскопі, що проходив перед його очима. Він звертав завжди увагу на те, що слід би було нам запозичити у чужинців та пристосувати на Україні. Від традиційного, так би мовити, автоматичного патріотизму французького катовпу, його пошани для національного прапору ми переходили до сучасного державного устрою та парламентаризму, який сам себе пережив і вимагає змін; ми говорили про правдиву вагу західньої цивілізації та про необхідність її прищеплення у нас у своїх істотних формах і згадували про релігію і роль церкви. У цих питаннях небіжчик мав цілком власні, свєрєдні погляди. Він гадав і говорив про це з якимсь месіянстичним ентузіазмом, що українська церква, яку він назвав церквою св. Андрія, має у будучині зайняти поруч з церквою св. Петра — католицькою та з церквою св. Павла — греко-російською

видатне, а може найвидатніше становище. Він приписував українській церкві роль майбутнього центру християнства, роль, яка у свому кінцевому результаті дасть успішне закінчення всіх уніоністичних спроб як упсальських серед протестантів, так і велеградських серед католиків, чи врешті тих, які намагаються робити англіканські ієрархи у самих ріжних напрямках. Постійне порівнювання всіх шкідливих російських впливів, що так глибоко всякли в українську душу, з західно-європейськими формами життя та думання приводило його завжди до висновку, що українській нації дадуть силу і змогу виконати своє послаництво тільки радикальне відмежування від Росії та всього російського, західні виховуючі впливи та час. Колиш з часом, коли стануть відомими його приготовані праці, чернетки статтів та замітки і прсекти, найдемо ми в них усі ці думки. Чи зрозуміють його тоді? Чи послухаються?

Згадується нам одно веселе, але глибоко іроничне зауваження Пана Отамана: «Як це добре, що я ніколи не можу бути петлюрівцем!» І не хотів би!» Скільки іронії у цій фразі тонкій, повній критицизму, скільки почуття власної сили! Це було сказано після довгої розмови на теми політичні і навіть соціальні, хоч до них ставився небіщик досить індеферентно, вважаючи їх музикою далекого майбутнього. Терміни «петлюрівщина» та «петлюрівці», якими росіяне хотіли заплямувати та осмішити цілий період української визвольної боротьби і всіх борців, що в ній приймали участь, а які стали для нас характерними і почесними, трактував Отаман завжди іронично. Помимо стійкості і твердості свого характеру, своїх переконань і волі у прямованні до наміченої мети, Симон Петлюра до кінця свого життя не розумів, що так, як колись всю визвольну боротьбу українського народу у XVII в. названо «хмельниччиною», так тепер назва «петлюрівщина» обіймає всю епоху від 1917 року, від київського договору з Тимчасовим Правительством аж до майбутніх ще триумфів.

Глибоко й боляче відчував Головний Отаман всі сварки, весь розгордіяш у думках та поступованні нашого громадянства. Його глибоко вразали та боліли незрозумілі, викликані лише некультурністю, незрівноваженням і нестійкістю переконань та браком дійсного патріотизму, групові чи партійні розходження. Здавалося, і він це так розумів і так цього хотів, що у такі трагічні хвилини, як наше сучасне положення, коли війну з страшним, лютим ворогом, що запосів нашу батьківщину, не закінчено, коли відродження нації ще не довершено, — всі повинні би скупчитися для осягнення цієї найближчої мети і показати як і ворогові, так і всім чужинцям дійсну фізіономію нації, поважну, страшну у свому спокою і самовпевненості.

На жаль, нема у нас нічого подібного! Кожна найдрібніша групка, кожна в егоїстичних почуттях і найбільш приземних інтересах ображена людина тягне у свій бік, і всі готові вони сьогодні ж порозуміватися і сходитися з якимись ніби їм співзвучними групами чи людьми у ворожому таборі. З безмежною легкодухістю викривлюється і калічить фізіономію нації ріжнородними «сменовеховствами», виправдуючи їх штучними аргументами, теоріями про творення україн-

ської нації з неукраїнців та за допомогою чужинецького елемента, або брехливими поясненнями історичних фактів чи зареєстрованих подій.

Біліло Головного Отамана те, що прояви українського інтелектуального життя незначні, що енергії виявляється мало, що нема «активності». Біліло його і гнівило, що ми упускаємо нагоди примусити себе пізнавати і говорити про себе, що коли появиться яка українська часопись, вона здебільшого бліда, нудна, нежиттєва або визначається іноді тільки дикунством та безглуздям своїх редакторів.

Потішався він лише надією на еволюцію, головним чином духову, свого народу, закликав до «активності» як урядові чинники, так і громадські кола і скромних людей, вважаючи виявлення найбільшої енергії на всіх полях життя одною з найнеобхідніших форм боротьби за існування української нації. Давав сам приклад, підсовував думки, інспірував чи наказував учинки. Його заходами і завдяки йому створено у Парижі огніще французько-українського зближення. Йому завдячують все існування як українські, так і французькі видання чи публікації про Україну, що появилися у Парижі. Його енергійному, особистому настанюванню можна приписувати доведення врешті, після п'ятирічних спроб, до належного кінця справи українсько-кавказького розуміння. В його «активності» треба шукати джерела «активності» тих людей, які за кордоном чи у нашому внутрішньому житті щось зрobili за ці два роки. Багато є такого, про що писати поки-що не можна, щоб не наражати живих людей чи там під ярмом ворога, чи тут, щоб передчасне виявлення не пошкодило здійсненню далекосяглих планів. Конкретні наслідки, важливі події може у не так далекому майбутньому виявлять це самі. Особиста ініціатива Пана Отамана впливала завжди як стимул, що оздоровлює та підтримує енергію та діяльність правительства УНР; їй під час паризького періоду завдячується багато.

Зрозуміти вартість цієї особи для України та її значіння на тлі подій останніх років можна було б лише у розмовах з чужинцями. Україна при всіх зусиллях залишалася довгий час чимось національно і політично неокресленим, і поступовання різних українців за кордоном окресленню її не допомагало. Події, освітлювані ріжними людьми чи групами тільки з боку своїх групових чи дрібно-еґотичних поглядів, забувалися цілком. Відсним залишався лише Петлюра! Він для всіх чужинців був найактивнішим брцем за незалежність України, для приятелів наших і прихильників він був живим втіленням ідеї української державности, для ворогів та адептів большевиків — найстрашнішим ворогом цих останніх.

Не раз приймав Головний Отаман у себе чужинців, чи, коли йому важко було їх приймати при тяжких обставинах свого життя, зустрічався з ними у когось. Були це люде ріжних становищ і полсжень. Такі, що тепер являються впливовими, такі, на яких небіщик покладав надії. Тяжкі матеріальні обставини і складне полсження Головного Отамана, що вимагали зручного примирення бідности з етикетом, тісности з кількістю присутніх, студентського готельчику з державним

положенням як гостя, так і гостей ускладняли страшенно ці стосунки і надавали всім побаченням небіжчика певної таємничості. Не раз жартував сам він з цього вільного, порівнюючи різні епізоди свого життя та урядування нашого правительства на еміграції з книжкою Машара «Le royaume dans la Mansarde», але оточений повагою не тільки українців, але і чужинців ні разу не мав потреби нагадувати нікому про дистанцію між Головою Держави, що носить у собі весь маєстат своєї батьківщини, а тим, кого він до себе допускає.

А допускав він радо, приймав просто і ласкаво і ще на передодні своєї трагічної смерті, 23-го травня, в день своїх ім'янин приймав всіх, хто приходив скласти йому свої побажання. Увечорі зібралося все ближче оточення Пана Отамана. Він був у доброму настрої, веселий, спокійний. Було у хаті тринадцять осіб. Коли це посмічено, Пан Отаман жартував і сміявся з тих, хто вірив в забобони.

Літом 1925 року прибула до Парижу дружина Головного Отамана пані Ольга Петлюрова з донькою панною Ларисою Петлюрівною, і морально його життя покращало значно, бо розлука з родиною була для нього тяжким горем. Доньку свою він страшенно любив, бачив у ній продовження всього свого життя, часто про неї з своїми близькими говорив. Говорив про її листи, говорив про те, що її цікавить, про те, що вона любить, чим займається, цими розмовами, які тепер згадуються, суггестував зацікавлення нею, учив любити її.

Присутність родини, установлення легшого сполучення з правительством, якого голова та члени почали періодично відвідувати Париж, успіхи у деяких начинаннях, потішаюча статистика здорової думки серед еміграції, радісні звістки про упертість раціональних змагань і невдачі росіян на Україні, врешті впливаючі з цього всього перспективи реалізації намічених планів істотного характеру — давали йому моральне задоволення і певний спокій духу.

На початку свого перебування у Парижі Головний Отаман хоч трохи оберегався. Трохи слухав пересторог і просьб не виходити самому, але завжди з кимось, хто на той час виконував обов'язки ад'ютанта. Під кінець перестав зовсім стерігтися, сміявся з побоювань, не вірив, що йому щось може загрожувати. Почав виходити зовсім сам або тільки з родиною, і це стало відсмілим тим, хто за ним слідкував запевне весь час.

Життя його було надзвичайно регулярне і одноманітне. Прослідкувати, коли і куди Пан Отаман виходить з дому, було дуже легко і це напевно робилося, як це вже показують відомості поліції про приготування до замаху ще у попередньому році. Спокій, з яким він ставився до всіх побоювань за нього, і був причиною, що він не стерігся. Ще 25-го травня уранці він робив проекти на цілий день, умовлявся що-до побачень та давав розпорядження.

Вийшов він біля 1-ої години з дому та пішов поспішати винятково не з родиною, а сам. Пішов до маленького ресторану Шартьє на вул. Расін, де часто снідали українці, що поблизу мешкали.

Злочинці, яким було доручено знищити його, запевне вичікували довго такого зручного моменту. Щварцбард був викликаний екстренно

якимсь своїм спільником. Стояв та вичікував на розі вул. Расін, щоб не упустити нагоди виконати свій ганебний намір.

Коли Пан Отаман підійшов до нього, він вистрілив. Пан Отаман упав, але кат до лежачого стріляв ще п'ять раз, щоб бути певним, що він дсручене завдання виконав.

Буцім-то він запитав перед вистрілом: «Пан Петлюра?» на що Пан Отаман відповів: «Так, це я!» Слушно завважив у своїй промові на жалібній академії п. Миксела Шумицький, що Симон Петлюра з таким самим спокоем, з яким весь час ніс тягар своєї праці, тягар своєї ролі, з таким самим споксем, з яким в найскрутніших обставинах не боявся на перекір всім обставинам і рединейм інтересам, на перекір розбиваючим нсрви ворожим інтригам, чи знеохочуючим інертності і ледачості окремих людей чи груп українського громадянства залишитися Головою Держави, відпсвів на запитання, чи це він — «Так, це я!» У нього напевно не появилася ні на одну хвилину думка, що він може зріктися своєї особи, абдикувати з своєї гідности хоч би за ціну життя. Так як спокійно він продовжував за весь час свого персбування у Парижі дбати про величність свого становища, помимо не раз геройської самопосвяти і мученицьких страждань, зв'язаних з тим, так спскійно прийняв він свій мученицький вінєць.

Стріли паризького чекіста Шварцбарда були стрілами у серце і про маєстатові української нації! Вони потрапили і поразили кожне українське серце і негідним є імени українця той, хто не схопився за груди, хто сльозами не залився, хто не відчув загально-національного горя!

Смертельно пораненого перевезли до шпиталю Charité на rue Jacob, де він помєр приблизно біля 2зполов. годин. Заки поліція встановила ідентичність жертви кривавого змаху, заки сповістила на помешкання, заки прибігли до шпиталю, все було скінчено.

Тіло героя-мученика перевезли потім до Медично-Правничого Інституту для виконання лікарських формальностей, з якого 30-го травня було перевезено до Румунської православної церкви на rue Jean de Beauvais, де небіщик майже що-неділі молився. Після урочистої похоронної одправи, відслуженої в присутності вдови і доньки небіщика та пана Андрія Лівцького, Голови на той час Української Держави, і їх оточення, правительства та численних делегацій від армії, громадських установ, політичних партій і багатьох представників різних держав та інших чужинців, рушив останній псхід Геловського Отамана... Поховано його тимчасово на цвинтарі Montparnasse. Тут на могилу свого найстаршого сина Україна-мати л'є сльози і складає квіти національного героя, очікуючи дня, коли буде могла притулити його до свого серця у Києві у катедральній церкві Св. Софії... Тут робляться постанови, тут шепчуться присяги...

Пам'ять про Симона Петлюру не загине у Парижі. Від дрібнєцьких мешканців готелю на rue Thénard, які називали цього чємєго, привітного і повного поважного чару пага «Grand Papa», до оберєжних політиків всіх напрямків, всі вже зєають про «легєндарного» Петлюру, якого інкогніто розкрила його страшна смерть; всі дєбре зєають і

чи з сумом, чи з радістю згадують, що це був найнебезпечніший ворог кривавої Росії....

І все це разом з неутішним горем всієї України складається на всеохоплюючу «петлюрівщину», яка доти існуватиме, доки планів Петлюри не буде здійснено, доки заповідну мету визволення і незалежнення України не буде досягнуто. Поки Україна не звільниться з ворожого ярма, поки не заживе вільним національно-державним життям, все, що буде для цього робитися, буде лише виконанням заповіту Петлюри, ступанням по його слідах, буде «петлюрівщиною»... «Петлюрівцями», доки цю мету досягнуто не буде, — будуть всі дійсні патрісти, і ця назва, що її з іронією і ніби для образи було вигадано ворогами, стає найбільш почесним титулом.

Париж. 20. X. 1926.

Я. Токаржевський-Карашевич.

Підсумки

23-24 травня має у Парижі відбутися 8-й З'їзд Союзу Укр. Ем. Організації Франції. Напередодні його випадає зробити схематичні підсумки тої роботи, яку він детально має розглянути і досвідом якої скористається для своїх постанов і рішень.

Отже, праця Союзу за останній рік головним чином направлялася по тих вказівках, які дав 7-й З'їзд Союзу в розвиток основних принципів діяльності Союзу і які зводилися коротко до того, що необхідно посилити культурно-просвітну діяльність, пропаганду, збільшити зв'язок центру з периферією, проявити на місцях ініціативу, якої доти бракувало чи було замало для досягнення якихось помітніших результатів.

Хоч виконання всіх цих покладених 7-м З'їздом на організації Союзу постанов було не легким, особливо через промислову кризу, яка у Франції тягнеться вже шість місяців, та проте де-якої інтенсифікації організаційної і духової праці безумовно досягнуто. Перше, чого дійсно досягнуто минулого року праці Союзу, це було наближення центру до периферії. Роз'їзди членів Генеральної Ради остільки вчасилися, що в де-яких громадах їм удалося побувати навіть по двічі, чого раніше ніколи не траплялося. Правда, не всюди могла Ген. Рада організувати відчитання лекцій, але брак цього останнього де-які громади змогли заповнити і самі. Остання обставина є дуже симптоматичною, бо вказує на збільшення самодіяльності громад, на зріст духових сил на місцях.

Крім роз'їздів і лекцій в тому ж напрямі пішли і спроби створення друкованого органу Союзу; появилення своєї газети «22 Січня» безумовно робить зв'язок між організаціями Союзу постійним і живим.

В залежності від тіснішого зв'язку організацій і центру Союзу знаходиться і факт посилення Союзом своїх пропагандних, організаційних та інших зусиль.

Союз в минулому році, працюючи майже всіма своїми частинами, зміг придбати чимало нових членів, зміг створити кілька нових організацій, поширити національну пропаганду не лише серед українців, а й серед чужинців. Доказом останнього можуть служити хоча б ті досить численні статті, які містилися заходами громад в провінційальній французькій пресі з різних причин; величаве свято 22 Січня, на яке спромігся Союз у Парижі і яке впорядили громади в інших місцях.

Що дійсно інтенсифікації життя Союзу досягнуто і воно є реальним фактом, вказують ще і інші ознаки. Напр., реалізація постанови попереднього З'їзду про видання газети, не дивлячися на безробіття стала можливою, і то лише тому, що значна кількість членів Союзу виявила фінансову жертвенність, а в де-яких випадках і справжню мужність.

Розуміється, що далеко не все зроблено, що треба було б зробити, але при тих симптомах активності і жертвенності, які Союз виявив за останній рік, все те, що не зроблено з тих чи інших причин може бути, легко досягнуто в ближчій будучині, особливо, коли воно буде залежати виключно від спроможності самого Союзу. Розуміється, що справа не завжди стоїть іменно так. Досягнення якесь не завжди є актом одностороннього бажання. Тому протягом минулого року Союзові не вдалося реорганізувати церковного життя українського у Франції, як то бажалося на 7-му З'їзді, хоч багато заходів в цьому напрямку й зроблено; не вияснено ще також, чого доб'ється Союз в Лізі Націй для поліпшення своєї шкільної справи. Не все стояло благополучно в сфері допомоги безробітним, як це вияснилося під час останньої промислової кризи: де-які організації улаштували допомогу, але для боротьби з безробіттям мусів би виробити Союз в цілому якийсь ширший план і то не в час безробіття, а заздалегідь.

Але не будемо забігати наперед і гадати, які висновки з минулої роботи Союзу зробить 8-й З'їзд. Здається нам лише, що взявши на увагу ті симптоми організаційного життя, які виявилися вже за останній рік, він мусить ще більше деталізувати роботу на місцях і поставити конкретні завдання членам Союзу. Така самодіяльність громад при вмілому координуванні її центральним органом Союзу — Генеральною Радою мсже спричинитися не тільки до швидкого залагодження недоброделеного, але й до нового цінного посилення роботи Союзу.

І. Косеню.

Учительський конгрес на Підкарпаттю.

Протягом останніх років Підкарпаття вже кілька разів яскраво виявило ознаки свого національного пробудження.

В 1928 році, під час учительського конгресу Т-ва Підкарпатської

Руси, частина присутніх учителів рішуче запротестувала проти московсько-мад'ярсько-чеського шовінізму в справі мови і покинула засідання з'їзду та перейшла в помешкання «Просвіти», де продовжувала свою наради і вирішила заснувати своє «Учительське т-во», т. зв. «народовецького» напрямку.

Тих учителів «протестантів» була тоді, порівнюючи, не велика група, ледве чи третина присутніх на з'їзді (щось біля 200 люда).

З великими перешкодами і труднощами, але завзято повели своє діло ті патріоти і ось 2-го травня б. р. виявилися і блискучі його наслідки. В цей день в Ужгороді з'їхалось на конгрес Учительського т-ва 483 учителі.

Відкриваючи засідання, голова Т-ва директор Яцко одразу визначив напрям конгресу. Він зазначив, що на Підкарпаттю й досі панує «язиковий» хаос, через те й досі там освітня справа стоїть зле, і що пора одверто визнати і проголосити назву материнської мови — «наш язик український». Ці слова конгрес покрив громом оплесків, тим самим підкреслюючи свою національну свідомість.

Підтвердили вчителі її і такими резолюціями:

1) Своєму народу ми мусимо нести культуру на його рідній українській мові,

2) Освіта в школах Підкарпаття мусить вестися рідною нам українською мовою.

3) Вимагаємо негайного заведення в школах і урядах Підкарпаття єдиного фонетичного правопису,

4) Рішуче протестуємо проти варварських способів денационалізації нашого народу,

та такими змінами у своєму статуті:

1) Назва: «Народовецьке Учительське Т-во»,

2) Урядова мова є українська,

3) Працювати над просвітнім та моральним піднесенням українського населення Підкарпатської Русі.

На тому конгресі була присутньою і значна кількість свідомих національних працівників Підкарпаття, як посол Гусай, що й головував на конгресі, директор Августин Волошин, голова «Просвіти» др. Ю. Брашайко, посол Ревай, др. Галжега, др. М. Брашайко та інші, а також і чехи: шеф шкільного реферату д-р Славик та краєвий шкільний інспектор Вондрачек. Був на конгресі і гість з Румунії — шкільний інспектор Дарій Поп.

Одержав конгрес і багато привітань: з Мукачева, Брна, од сенатора Ганатко, Українського Педагогічного Т-ва в Празі, Союзу Руських студентів у Празі, Центрального Союзу Українських Студентів та инш.

Праця конгресу пройшла жваво і бадьоро. Резолюції приймалися однодушно і у повній згоді.

Увечері того-ж дня з великим успіхом відбувся концерт Краєвого Учительського Хору, що святкував саме ювілей свого диригента п. Приходька. Ювілянта (емігрант з Великої України) вітали: чех, інспектор Вондрачек; що є почесним головою хору, директор торг. акаде-

ії А. Штефан, який передав п. Приходькові адрес від Підкарпатських Культурних Т-в, та посол Гуснай.

Велика зала була переповнена публікою.

І цей концерт був також свого роду національною демонстрацією підкарпатського учительства та живим доказом і підкресленням тих змагань до культурного рсзвою, про які говорилося на конгресі.

З інтелігенції найближче до народу стоять учитель та священник. І коли Підкарпаття вже зараз має таку значну кількість свідомого учительства, що прагне вивести свій народ на кращий шлях, коли те учительство на ділі підтвержує свої змагання, і коли воно і на далі так завзято боронитиме інтересів свого народу, — Підкарпаття, не дивлячись на всі перепони, вийде на рівну дорогу і примусить своїх недругів шанувати його національні інтереси.

К. Харитон.

Ювілей С. Ф. Русової

В Українському Високому Педагогічному Інституті ім. М. Драйса нова в Празі дня 7 травня ц. р. відбулося прилюдне шкільне інститутське свято — урочиста ювілейна академія на пошану славної української громадянки, професора того Інституту Софії Федоровни Русової з нагоди 75-тих роковин її народин.

Свято це, задумане спершу як шкільне інститутське, набрало в дійсності більш широкого, загально-громадського, значіння, бо мимо того, що повідомлення про це свято, як суто шкільне, вислано було тільки до місцевих українських високих шкіл та інших педагогічних інституцій і організацій, — виявили бажання взяти участь в цьому святі разом з Педагогічним Інститутом і більш широкі кола української еміграції. Невеликі залі Інституту були переповнені, а на адресу Інституту надійшло 23 привітання для шановної ювілятки.

Академію відкрив ректор проф. др. В. Гармашів. Вказавши в теплій промові, зверненій до ювілятки, заслуги її, як громадянки, а перед усім як невтомної працівниці на полі освіти й культури, педагога й професора Інституту, він сердечно вітав її від професури, адміністрації і всіх співробітників Інституту, в кінці проголосивши їй «славу», підтриману усіма зібраними.

По промові ректора виголосив довгий реферат проф. М. Білецький, змалювавши, як на протязі цілого свого життя, від ранньої молодости, шановна ювілятка невпинно працювала віддано й неухильно на полі громадської й культурної діяльности.

По рефераті з привітальною промовою виступив представник студентства, голова інститутської Академічної Громади ст. С. Бичковський, студентки піднесли китицю квіток, а далі ректор прочитав надіслані привітання, і тільки привітання від дітей Українського Дитячого Притулку в Подєбрадах, написане самими дітьми в піднесеному ними альбомі з фотографіями з життя притулку, мило по дитячому прочитав сам «делегат» Івасик з Подєбрад. Від Укр. Жіночого Союзу в ЧСР піднесено квіти, а від Укр. Педагог. Товариства — художнє виконану адресу в українському стилі.

Привітання вступили від 1) Україн. Академічного Союзу, що об'єднує усі україн. високі школи в ЧСР і різні культурно-наукові організації, 2) Українського Університету в Празі, 3) Укр. Господар. Академії в

Подєбрадах, 4) Укр. реформ. реал. гімназії в Ржевніцях, 5) Природ-математ. Т-ва при Педаг. Інституті, 6) Укр. Жіночого Союзу в ЧСР, 7) Укр. Педагог. Товариства, 8) Т-ва Укр. Професорів Вищих Шкіл, 9) Укр. Учительської Спілки, 10) Українського Республ.-Демократичного Клубу, 11) Укр. Жіночої Націон. Ради, 12) Спілки Закінчивших Вис. Школи в ЧСР., 13) Союзу Укр. Інженерів, 14) Комітету укр. Дитячого Притулку в Подєбрадах, 15) Допомогового Комітету при Укр. гімназії в Ржевніцях, 16) Пластунів і пластунок укр. гімназії в Ржевніцях, 17) Учениць гімназії, 18) О. Олєся, 19) Групи бувших учнів ювілятки — співробітників інтернату гімназії, 20) Співробітників Дитячого Притулку в Подєбрадах, 21) Дітей вихованців Притулку, 22) П-ва Шляхтиченків і 23) п-ї Темешко — б. завідуючої Притулком.

Шановна ювілятка в довшій промові відповідала на привітання, скромно підкресливши, що коли вона — замолоду — білоручка піаністка — стала народницею і віддала всі свої сили і здібності на служення українському народові і культурі, то завдячує це не собі особисто, а тому високо ідейному і патріотичному оточенню Старої Української Громади, котре раз на все зробило її демократкою й гарячою українською патріоткою, що й тепер на старість літ без найменшого вагання віддала б усе за здійснення ідеалу Самостійної Незалежної Соборної України.

Присутні вітали шановну ювілятку гучними оплесками, а хор Інституту урочисто проспівав «Многа літа».

Непевна справа.

(Лист із Праги)

В сучасний мент — мент великої економічної світової кризи, емігрантам з України і Росії все тяжче і тяжче знайти собі роботу — знайти прижиттєннє своїм духовним чи фізичним силам. Еміграція, що раніше була скупчена в кількох центральних європейських державах, розкочується по різних дальших країнах, шукаючи заробітку.

Чимало наших людей великі надії покладало на Канаду і Америку, але з практики знаємо, якою невдачею закінчився з-дебільшого їх переїзд туди. Особливо тяжко прийшлося інтелігенції. Знаємо, що і Бразилія та Аргентина звавели багатьох в надіях. Не солодко довелось і козакам-кубанцям, що переселили їх до Перу.

І ось, не дивлячись на весь той сумний досвід, виникає нова переселенська справа, але тепер уже в широко закросних формах.

В кінці минулого року виник «Американсько-Слов'янський Колонізаційний Трест», на чолі якого став відомий серед російської еміграції Ф. Мансвєтов, колишній директор кооперативного банку «Слов'янська Взаємність у Празі»

Цей «Трест» поставив собі метою переселення слов'ян, а в першу чергу політичної еміграції до Америки, при чому спочатку Америка бралась, як весь американський континент, а в останні часи йшла мова лише про північну Мексику та південний Техас. Але в зв'язку з безробіттям і загальним тяжким станом Мексики, уряд заборонив імміграцію до цілої Мексики і зараз «Трест» веде вже мову лише про південний Техас.

«Трест» має бути акційною спілкою з капіталом в 55100000 доларів. З того акційного капіталу — 5100000 і облігаційного на 50 мільйонів. Випуск акцій і облігацій мав статися на початку 1931 року. Їх мали розібрати головним чином американські фінансисти та самі переселенці, що таким чином мали б ніби-то участь у справах «Тресту». На скільки ця справа вже зреалізована, — відомостей не маємо, але очевидно, що зібрати такий капітал на рік дуже ризиковану — майже не можливо.

В основу праці «Тресту» мають бути покладені такі принципи:

а) Повна відсутність яких будь переваг і привілеїв по відношенню до осіб, що належать до якихось певних політичних партій чи об'єднань.

б) Відсутність яких би то не було упособлень і упереджень національного і расійного характеру.

в) Відмовлення від агітації і пропаганди за переселення з Європи до Америки. «Трест» дасть до розпорядимости переселенців і зацікавлених в переселенню громадських організацій і груп всякого роду можливості і свій могутий фінансовий і діловий апарат, але рішення про вихід з батьківщини в заокеанські держави кожним окремих переселенцем чи їх групами мусить бути прийняте без всякого натиску чи переконування.

г) Всю свою працю як в місцях виселення, так і в колоніях «Трест» має намір вести в тісній співпраці з громадськими організаціями самих переселенців, докладаючи всіх зусиль до того, щоб притягти ці організації до фактичного і діяльного управління ділами переселення. Вся діяльність «Тресту» буде йти цілком одверто, в умовах громадського контролю, що виключав яку б то не було можливість приватно-підприємницьких, односторонніх-політичних чи інших впливів.

В двух-тижневику «Колоніст», що є органом того тресту, перше і єдине поки-що число якого вийшло у лютому 1931 р., багато дуже широких планів і рожевих обіцянок, але вся ця справа дуже і дуже непевна й ризикована, до неї треба ставитись з великою обережністю.

Ми не дивуємося, що де-які російські кола і органи, як «Вільне Козацтво», робили рекламу цій справі, але ми не можемо не висловити здивовання, що в числі співробітників «Колоніста» можна побачити і імена українців: проф. Бородаєвського, доц. Шрамченка, інж. Денисенка, Н. Григорієва, Мандрики, проф. Гольдельмана та інших.

Що-до нашої еміграції в Америці, то вона ставиться до цього «Тресту» з великим застереженням і мабуть, знаючи добре місцеві умови, має на те свої підстави.

Будемо сподіватися, що не багато наших емігрантів захопиться цією проблематичною акцією, та вчікає, поки та справа або остаточно роз'ясниться, або як більшість подібних їй починань і зовсім замре.

Ераст.

3 ЖИТТЯ І ПОЛІТИКИ.

— Схід і Захід в совітській політиці. — На засівному фронті. — «Хто не працює, той не їсть». — Книжка і газета.

Слідкуючи за зігзагами совітської політики, лишаємо ми без уваги одне дуже важне і кардинальне питання. Правда, є дуже обмеженими матеріали в тій справі, до якої ми хотіли би повернути на разі увагу читачів,— належить вона до категорії тих, де, діяльність і робота большевиків оповиті глибокою таємницею. Проте важність цієї справи для нас вимагає зведення тих даних, які доходять до загального відома. Мова йде про вяснення того, яку роль в сучасній совітській політиці відіграє східна і західна її концепція, стисліше кажучи, концепція європейська і азійська. Проблема ця для нас має не тільки теоретичний інтерес. Є ясным, що та чи інша концепція большевицької політики є тісно зв'язана з їхньою трактовкою української справи. Українська проблема була і лишилась проблемою європейського порядку. З цього впливають виразні висновки відносно практичної важности для нас розгляду цієї, на перший погляд суто теоретичної, проблеми.

Що ССРСР, заховуючи і продовжуючи традиції царської Росії, ніколи

себе не трактувала, як державу європейську, а завжди підкреслювала свій євразійський характер, це не підлягає жадному сумніву. Навіть за часів військового комунізму, коли начеб-то основні надії покладалися на негайний вибух соціальної революції на Заході, Схід-Азія — не залишені були без самої пильної уваги. В зорганізованому в 1919 році третьому Інтернаціоналові справи колоніальних народів, з окрема справи Азії відразу ж зайняли дуже поважне місце. Ця систематична увага до східних азійських справ характеризує совітську політику весь час при всіх змінах її етапів. Пильна увага до індійських справ, акція в Індо-Китаї, інтенсивна активність в Китаї, опанування Монголії, поновлення втрачених за часів революції і війни господарських впливів в Персії і Афганістані, тісний контакт з Туреччиною — це все є ті провідні напрямні, які совітська політика здійснювала увесь час. На протязі останніх двох років долучається до цього виразне перенесення центра ваги совітської господарської політики так само в східному напрямкові. Та спеціальна увага, яка приділяється тепер розбудові Уралу і Кузбасу, є так само виразні симптоми тої ваги, яка надається совітами східному, азійському напрямку.

Коли скомбінувати всі ці окремі факти, постає ціла низка питань, над якими слід спинитися з особливою увагою. Чим являється цей активний висловлений інтерес до Сходу в совітській політиці і в що він конкретно може вилитися? Є зрозумілим, що ССРСР, як держава євразійська, мусіла б провадити політику євразійську, активно виступати і в справах азійських. Але при обмеженості сил і засобів совітських держав чи є можливим виявлення активності в обох напрямках і чи не приводить і не приведе ця висловлена активність в східному напрямку до занедбання і пониження активності що-до проблем порядку західного.

Можна, наприклад, з повною категоричністю ствердити, що перенесення центра уваги до Уралу і Кузбасу негативно відіб'ється на задоволенню господарських потреб Донбасу. Але чи не можна висловити припущення, що сучасне відношення большевників до української проблеми, яке фактично зводиться до повного її ігнорування, має одною з своїх причин як раз поставлення в основу большевицької політики саме східної концепції. Як що совіти центр уваги рішили звертати на Схід, як що їх політика що-до Заходу має обмежитися лише папіровим брязкотінням зброєю, теперішня позиція їх що-до української проблеми, яка знайшла своє завершення в львівських розмовах Овсієнка, набірає всіх ознак ясності і послідовності.

Не вирішуємо всіх цих питань, бо бракує для того матеріялів. Обмежуємося лише їх поставленням. Лише повертаємо до них увагу читачів.

* * *

Які б не були основні «установки» і цілі сучасної совітської політики що-до України, результатом її є да-льше виснаження людських і матеріяльних сил країни. Нотуємо нижче останні відомості з цієї області. Йде зараз «друга большевицька весна» згідно з термінологією совітської преси. В зв'язку з цим почалися чергові турботи большевників коло переведення засівної кампанії. Судячи по прикладу минулого року, можна думати, що десь в червні, коли пора засівів давно кінчиться, буде оголошено, що засівний план блискуче виконаний на всі сто відсотків. Але остання дотеперішня сводка, яку маємо тут за кордоном, сводка на 1 травня, на той час, коли засіви ранніх хлібів мусіли б бути закінчені, свідчить про скрайне несприятливий перебіг засівної кампанії. Як повідомляє «Прол. Правда» (ч. 99 з 5. V) за зведенням Наркомзема до 30 квітня по 36⁰ районам України і АМССР засіяно 4.915.000 гект. ярин культур, в тому числі ранніх 4.037.000 гект. Мляво розгортає сівбу індивідуальний сектор, де згідно тільки 627.100 гект. і в радгоспах, які засіяли тільки 370.500 гект. В зв'язку з тим в оголошенні в тому ж таки числі «Прол. Правди» постанові наркомзему УССР зазначається пронедостатній темп розгортання сівби в окремих районах, підкреслюється, що ряд районів степу злочинно зривають плани весняної сівби, зазначається ганебне явище, що в окремих районах Лівов-

Правобережжя до 30. IV майже не почали сіяти. Президія ВУЦВК в результаті цих відомостей 6-го травня видає спеціальну постанову про мобілізацію для переведення засівної кампанії всіх сил і засобів, про організацію допомоги села селу, району району, про забезпечення допомоги індивідуальним господарствам («Пр. Пр.» ч. 102 з 8. V). Переводиться отже та чергова мобілізація всього і всіх, яка за часів «генеральної лінії» стала традиційною, уживається всіх сил і засобів для досягнення тих результатів, які за часів переваги індивідуального господарства не вимагали жадного надмірного напруження сил. Результати всіх цих засобів на папері, розуміється, будуть блискучі, але чи вони будуть так само блискуче виглядати в дійсності. Звертає увагу в наведених вище цифрах мінімальна частина, яка припадає на засіви індивідуального сектора — на засіви самостійного селянського господарства. Руїна і знищення селянина отже є довершеними, експеримент в обсягу хліборобської продукції переведено в повному об'ємі. Рострата продукційних і людських сил здійснюється в колосальних розмірах.

Щоб підсилити радісну творчість знеможених і знесилених важкою працею і недостатнім відживленням робітничих мас, большевики вдалися до нового способу (до речі відносно непосильності праці за теперішніх умов: в літературному додаткові до «Пр. Правди» ч. 102 з 9. V якийсь Дм. Косарик переймається урядовим натхненням і оспівує робітників, які працювали шість надцять годин). Нарком постачання України видав директиву про те, щоб для ударників тих підприємств, що перевиконали свої виробничі завдання було зорганізовано позачергове постачання промислового крану і споживчих продуктів. Відтепер ударники будуть мати спеціальні картки, по яким вони все будуть одержувати поза чергою. Окрім того відтепер ударникам поза чергою будуть давати квартири, постачати паливо, приймати на курорти то-що («Пр. Пр.» ч. 99 з 5. V).

Система «вільної» праці в совітській Україні оздоблюється ще новими незаними в капіталістичних країнах аксесуарами, а большевицьке гасло 1917-1918 років — «хто не працює, той не їсть», яке тоді пристосовувалося до буржуазії, а другому десятиріччю совітської влади починає пристосовуватися до цілого робітництва за винятком упривілейованої групи ударників привілейованих підприємств. Аджеж є очевидним, що при сучасних систематичних проривах в постачанню для широких верств робітництва поза ударниками лишиться дуже і дуже небагато.

* * *

Але все таки навіть за тих диких умов, які мають місце тепер в совітському союзі, життя і розвиток не складаються в усталені і призначені для нього совітською владою рямці. Навіть за цих умов народні маси не перетворилися в пасивний слухняний матеріал для большевицьких експериментів, який тільки в результаті безнадійного сліпого одчаю виступає активно проти пануючої системи. Так не є, бо при безмежній складності життя є безнадійною кожна спроба охопити цей стихійний процес і вмістити його в певні заздалегідь усталені рямці. А передовсім є безнадійною і утопічною большевицька спроба. Завдяки складності життя ніколи не можна твердити, що та реакція, яку викликають ті чи інші заходи совітської влади, буде лише тою, яка малася на увазі їх ініціаторами; ніколи не можна думати, що ролі мас може звестися лише до пасивного прийняття того, що дають, що показують. Стати на цей погляд це значить відмовитися від трактування соціального розвитку, як певного органічного процесу, поновити в новому виданню стару, давно здану до архіву, російську теорію про керуючу роллю в громадському процесі «критически-мыслящей личности».

Всі ці міркування є передмовою, яка, уважаємо ми, буде не зайвою перед констатуванням одного з совітських досягнень (на цей раз без лапок), що його оголошено в зв'язку з совітським днем преси. («Пр. Пр.»

ч. 99 з 5. V) подає такі статистичні дані. На 1-ше квітня 1931 р. на Україні виходить 248 газет з тиражем 5.040.000 примірників. Журналів на 1931 рік виходить 250 з тиражем в 2.450.000 примірників. Серед центральних газет (іх усього 32) українською мовою виходить 14; серед районних газет (загальне число 216) українських 161. Протягом 1930 року видано 9.600 назв неперіодичної книжкової продукції, яка становила 37.000 друкованих аркушів. Серед випущеної книжкової продукції в 1930 р. було коло 80 відс. українською мовою. Число книгарень в 1931 році була на Україні 1295 і 7395 кіосків та полицок на селі.

Ми не перевіряли всіх цих цифр, які подаємо: допускаємо, що вони збільшені. Знаємо, яку пресу і які книжки видають большевики. Відомі нам всі дефекти в функціонуванні їхніх книгарень. Знаємо, що в значній мірі примусово розповсюджвану книжку і газету читають не скрізь: не завжди. Але при признанні всіх цих фактів лишається все таки однофакти масової продукції і масового поширення української книжки і газети. Сотворився масовий читач української книжки і газети.

Можна знайти, само собою, людей які скажуть, що в цьому позитивного нічого нема, бо, мовляв, до маси проходять большевицькі ідеї. Ми держимося просто протилежної думки. Є важним приєднання широких мас до культури, приучення їх до української книжки і газети. А чи викличе большевицька книжка і газета саме ту реакцію, на яку рахують большевики, є це питанням дуже і дуже сумніним. Чому, коли ми з совітської преси і книжки вміємо вибрати ті відомості, які нам важні, які говорять протилежне оптимістичним запевненням большевиків, того самого не потрапляють зробити читачі на Україні. Цей приклад є дуже характеристичним з погляду можливости, в результаті певних совітських заходів, несподіваного для совітів ефекту.

Совіти можуть продовжувати свої експерименти, проте це не спинить врешті впливу законів органічного розвитку нації. Ми, як нація, маємо час чекати. Большевицький антракт, який нам з нашого суб'єктивного погляду видається аж надто затяжним, з погляду історії і розвитку нації є лише один короткий і незначний момент.

В. С.

3 міжнароднього життя.

— Проект відтворення Австро-Угорської імперії. — Вибори президента у Франції.

Германо-австрійський проект митної унії, як відомо, викликає багаторо контр-проектів.

Тому що ця унія заінтересованими сторонами офіційно ставиться в площині чисто економічній, офіційні її контр-проекти так само побудовані економічно. З них — найбільшу увагу притягли до себе проекти французького й чехословацького міністрів закордонних справ — Аристиди Бріана і Едуарда Бенеша. Вони обидва створені на злагожденню імпортерів та експортерів взаємовідносин між індустриальними та аграрними державами східної частини Європи, — однак, без ССРСР. Проекти ці представлені до Ліги Націй, і про них буде ще нагода говорити на цьому місці.

Але германо-австрійська унія, — на зверх чисто митна, т.б.то економічна, неофіційно має безперечний політичний характер. За це говорить сама логіка річей. Германия має майже 70 мільйонів населення, Австрія — 6 міль. Економічне об'єднання таких нерівновеликих держав не може з часом не перетворитися в об'єднання чисто державного характеру, якими

б формами вони не було прикриті. Тому поруч з чисто економічними офіційними контр-проектами неодмінно вставали і дебатовалися в європейській пресі і неофіційні одкрито політичні контр-проекти, що з'являлися анонімно, не маючи на собі зовнішньої марки тої чи іншої дипломатичної канцелярії. Більш-менш всі вони були свого часу реєстровані в «Трибуні», без того, щоб їм було надано більшого значіння. Бо ж зводилися ті проекти головним чином до формального об'єднання менших середнє-та східно-європейських держав чи то у вигляді поширеної малої Антанти чи у вигляді політичних союзів.

Проектувати такі об'єднання легко, але виконання їх — річ трудна, затяглива, а може й зовсім неможлива. Цими днями, однак, повстав новий проект противаги і дислокації герmano-австрійського об'єднання, на якому варто спинитися, бо одзначається він од згаданих вище проєктів тим, що на ньому видно сліди не аби якої дипломатичної зручності. На цей раз справа ходить не про що інше, як про відтворення, — правда в невеликому обсягу, — здавалося, на віки зам'єрлої ідеї австро-угорської монархії Габсбургів на берегах Дунаю. Започаткована та ідея в Римі, у фашистському органі «Tribuna»: пущена в світ з Парижу відомим політичним журналістом Сорвеном (Sauerwein) через «Le Matin», а найбільше розважається — природна річ — в дунайських столицях заінтересованих держав.

Аргументація проекту зводиться до таких точок. Австрія не може не об'єднатися з Германією, бо до того тягне її індустріальна і всяка інша економічна ізольованість серед неприязних до неї так званих спадщинних держав, що утворилися з тіла колишньої дунайської імперії. Коли ж австро-німецька унія стане фактом, то так само, логікою річей, до тої унії мусить увійти й Угорщина, бо інакше буде вона притоптана і розбита економічно не менше за Австрію. Коли ж Угорщина пристане до унії, то перед Німеччиною одиносно буде настіж двері на Балкани й на ближчий Схід. Ні Румунія, ні Югославія, не кажучи вже про Болгарію й Грецію, не зможуть протистати проти німецької економічної, а пізніше і політичної гегемонії, в безнадійному становищі опиняться тоді Польща, а особливо — Чехословачина. Спіраючися з одного боку на свій союз з СРСР, з другого — на новонабуті впливи й силу в середній Європі й на Балканах, Германія легко відтворить своє довоєнне міжнародне становище, і знову, як і перед р. 1914, стане вона загрозой для цілої Європи.

Інакше стоятиме справа, коли на дунайських берегах буде відтворено австро-угорську дуалістичну імперію. Сила її на зовень не буде великою, якихось 14 мільйонів населення. Така держава не може стати загрозой для своїх сусідів, бо три з них — Чехословачина, Югославія та Румунія — кожна не слабша за неї, а четверта — Польща — більше ніж удвоє сильніша. Але значіння її в тому, що вона, по-перше, стане бар'єром проти експансії Германії та південь та схід, по-друге, при певних умовах — може навіть заграти роль опорного пункту політичних впливів німецьких противників, а саме Франції та Італії, які обидві життєво заінтересовані в тому, як підуть справи в дунайських країнах й на Балканах.

Зраз інтереси взазанних двох держав на Дунаю начеб-то протилежні, але ця протилежність не такого порядку, щоб її не можна було вирівняти. Так само, на перший погляд, здається, що проєкт австро-угорської імперії зустріє великий спротив з боку цілої малої Антанти, а особливо Чехословащини. Але, на думку авторів проєкту, ці держави з двох неприємних річей — австро-німецького чи австро-угорського об'єднання — мають вибрати останнє, як найменше лих.

Не закривають очей автори проєкту й на внутрішні труднощі. Угорщина і досі офіційно іменується королівством; в масах її населення переважають монархічні настрої, і вона начеб-то тільки до того і змагається, щоб знайти собі короля по своїй волі і по серцю. Таким, на думку мад'ярів, єсть легітимний наслідник угорського трону молодий принц Отто Габсбург, що зараз учитися в Дувенському університеті в Бельгії. Гірше стоїть справа з Австрією. До своєї республіканської структури австрійці

ставляться цілком поважно, особливо у самому Відню, де політичний перед ведуть соціал-демократи. Більшість австрійського населення проти повороту Габсбургів, але автори проєкту гадають, що австрійські настрої зміняться, коли віденці дадуть собі звіт, як зміниться їх становище по зв'язку з монархичною реставрацією: Відень, мовляв, приверне собі позицію колишньої великої столиці, перед Австрією відкриються можливості митного проникання до сусідніх країн і т. и.

Такі риси має цей новий контр-проєкт, спрямований ніби-то проти Німеччини. Джерела, з яких він випливає, вказані вище, та чи стоять за ними якісь впливовіші люди з дипломатичної площини, поки-що начеб-то не видно. Звернений він наявно в напрямі до Франції, як один із пресбних політичних балонів, але поява його припала на такий час, коли Франції було не до нього. Це ще, однак, не означає, що публична opinio не повернеться до нього, як для того настануть відповідні умови. У Франції, як і в цілій Європі, єсть не мало політиків, які трохи ніби-то шкодують за тим, що Габсбурзька імперія зникла без сліду. Натякнув на те навіть і сам Аристид Бріан у своїй недавній промові в сенаті, коли підкреслював, що це не він складав мирові договори, не він встановлював мапу нової Європи...

* * *

Тринадцятого поточного травня Франція обрала свого тринадцятого президента. Звичайно досі виборі президента у Франції були чисто внутрішнім французьким ділом, яким чужинці, явна річ, цікавилися, але не були в тому безпосереднє заінтересовані. На цей раз сталося інакше, бо не знати, де з більшою напруженістю чекали вислідів тих виборів—у Парижі, чи скажемо у Берліні, в Римі, або навіть у Женеві.

Для такої зміни можна було б вказати багато причин. Перш з них та, що Франція на сьогодні має таку силу й таке становище в континентальній Європі, якої вона забуть не мала з часів Людовика XIV, повторених епохою Наполеона I. Зрозуміло тому, що до пульсу її внутрішнього життя, до кожного руху її прислухаються всі, приятелі й союзники, а не й більше — вороги та противники її. По-друге, те, що, як це не дивно, але саме після великої війни внутрішнє життя всіх європейських держав стало зв'язаним між собою якимись дуже інтимними, не завжди видимими нитками, і до такої міри, що майже кожне більше явище, — соціальне, політичне, економічне, — одбивається зараз же скрізь, повторюється в слабшій чи сильнішій мірі по цілому континенті. По-третє, нарешті, серед кандидатів на посаду президента Франції було названо ім'я, найголосніше зараз на міжнародньому європейському форумі, ім'я Аристида Бріана, з яким довший час уже зв'язана система міжнародніх і спеціально — франко-німецьких взаємовідносин.

Як відомо, система та складалася з того, що французький міністр закордонних справ змагався до наближення з Германією та до щирої співпраці з нею, виходячи не стільки з даних мирового Версальського договору, що його німці вважають собі нав'язаним, скільки складаючи нові додатні договори та скріплюючи їх певними уступками на адресу німецької зовнішньої політики.

Такого роду політика дала свої певні наслідки. Склався з часом начеб-то новий мирний договір між Францією та Німеччиною, на основі якого Германія наввіки добровільно визнала французькі кордони на заході, упорядкувала свої репараційні платіжі, звільнила дочасно свої окуповані рейнські провінції, ввійшла до Ліги Націй і т. и. Але другом Франції вона не стала і на співпрацю з нею не пішла. Більше того, за останні роки, на всіх шляхах своєї європейської політики зустрічала Франція Германію чи то на чолі ворожих їй сил, чи то в тісному зв'язку з ними. На зовні, як відомо, виявилось це в так званій східній орієнтації, себ-то в союзі з СССР; з середини — надзвичайним зростом націоналістичних політичних угруповань, що гаслами своїми ставлять країні ідеї воєнного реваншу,

анулювання мирових договорів, відтворення старих німецьких кордонів і т. и.

Все оте, як підгрунтова вода, підкопувало вказану Бріанову систему, але найбільшим ударом по ній був оголошений німцями відомий проєкт митної унії між Німеччиною та Австрією. З цього часу французькому міністру закордонних справ доводилося уже не стільки аргументувати й пропагувати свою систему, скільки боронити й виправдувати себе й її. І він це зробив у надзвичайно блискучий спосіб на початках поточного місяця в сенаті і майже на передодні президентських виборів — у палаті депутатів. І там, і там колосальною більшістю голосів висловлено було йому довір'я й прийнято було запропоновану ним резолюцію.

Подєкуди закордоном, а особливо в Німеччині, цей факт зрозуміли в той спосіб, що тим самим французький парламент ще раз однодушно висловився за те, щоб і надалі система Бріана зосталася незмінною і неперушною. А та обставина, що політичні прихильники Аристиди Бріана, зараз же після його останнього виступу, вговорили його поставити свою кандидатуру в президенти, начеб-то посилив таке зрозуміння. В дійсності воно було трохи инакше. Сенат і парламент однодушно голосували довір'я Аристиду Бріану, бо у Франції мабуть немає політиків, які б насмілилися заперечити його високі здібності та його патріотизм. Але його система була вже надшерблена ним самим у тих резолюціях, які він сам складав чи годився на них перед голосуванням.

Таке ставлення що-до Аристиди Бріана та його міжнародної системи французькі парламентарії і виявили на виборах президента. Однодушно підтримавши в сенаті й парламенті французького міністра закордонних справ у тій трудній ситуації, в якій він опинився, завдяки своїй системі, вони не захотіли скісно санкціонувати тої системи, вибравши автора її головою держави. Тому Аристид Бріан на виборах перепав, а президентом Франції обраний був його противник, заслужений парламентарій, голова сенату Поль Думер. Поль Думер своєю безсторонністю, як голова сенату, придбав собі пшану ріжних груп і має великий моральний авторитет.

Політично Поль Думер мало чим одріжняється од Аристиди Бріана, бо належав увесь час він так само до лівого центра. Мало ріжниться новий президент од свого противника на виборах віком — трохи старший — і своїм соціальним походженням, бо, як і Аристид Бріан, вибієся він з низів силою праці і здібностей своїх. Одміну між ними метка французька політична опінія означила тонкою — сентенцією, а саме: «Аристид Бріан за мир, а Поль Думер — проти війни». Широка концепція Бріана відома цілому світу з його парламентських промов. Скромна концепція його щасливішого суперника, який добре знає, що таке війна, бо втратив він на полях боїв чотирьох своїх синів, стала відомою з його слів, якими він одповів на перші привітання. Поль Думер сказав:

Франція хоче зоставитися вірною політиці земирення, яку вона переводила досі, та яку палати це раз схвалювали значною більшістю голосів. Стоючи по-за партіями та над ними, я дбатиму заховати мир внутрішній і зовнішній, до якого прагнуть усі французи.

Аристид Бріан зробив уже висновки із своєї поразки на президентських виборах, подавши до демісії з посади міністра закордонних справ. Демісії тій поки-що, однак, не дано ходу, аби він міг представляти Францію в Лізі Націй на поточній сесії. Цілу ж справу мабуть вирішено буде лише тоді, коли новий президент вступить до виконання своїх обов'язків, тоб-то не раніше 13 ближчого червня.

Observer.

Комунікат

Українського Пресового Бюро в Парижі.

Пан Ол. Шульгин, Голова Дипломатичної Місії УНР у Франції, дав співробітникові французького журналу «La Revue Diplomatique» (за квітень місяць с. р.) кілька зауважень відносно сьогочасної ситуації на Україні та в ССРСР, які наводимо нижче повністю.

«Проблема України в дуже скорому часі, можливо, приверне увагу до себе всієї Європи.

Український народ, який нараховує до 37 мільйонів душ, претендує на своє місце в світі. Історія трохи повторюється: подібний процес національного відродження, який Західня Європа уже бачила в 19 та 20 століттях у чехів і словаків та в інших слов'ян, повторюється тепер на Сході Європи та в Азії,—Україна, Кавказ, Туркестан стремлять до повної незалежності.

Україна, як і багато інших країн, проголосила в 1917-18 р. себе незалежною, коли повстала Українська Народня Республіка. Майже відразу вона була визнана Францією та Англією, які були вислали на Україну своїх представників — генерала Табуї та Піктона Бер. Не затрималися з визнанням України і центральні держави, рівно ж як і московський совітський уряд. Це визнання, зрештою, не перешкодило совітському урядові кинути на Україну свої війська... Почалася була тяжка і кривава війна. Ця війна тягнулася від грудня місяця 1917 року до 1921 р. з перемінними успіхами й відворотами.

При кінці 1920 р. уряд Української Народньої Республіки, уступаючи переважаючим силам противника, мусів відійти на чужину, разом з армією. Але голова держави Симон Петлюра рівно ж як і його наступник Андрій Тівицький, ніколи не складали своїх повноважень і уряд Української Народньої Республіки на вигнання все лишається центром національної роботи. Хоч регулярна війна і припинилася від 1921 року, протепоротьба, то пасивна, то більш активна, продовжується увесь час.

Але що діється зараз на Україні? Московські правителі не наслідилися знищити українську державу, вони проголосили так звану Українську совітську соціалістичну республіку на чолі з урядом в Харькові—столиці совітської України. Представниками сов. України було підписано міжнародні договори — з Польщею в 1921 р. і з Туреччиною в 1922 р.

1923 р. совітські правителі створили союз совітських республік: крім Російської совітської республіки, Україна, Білорусь, Кавказ і три республіки Туркестану входять у нього. De jure всі ці республіки є незалежні, з'єднані лише в союзі; de facto — це цілковита московська диктатура або вірніше диктатура Сталіна, який має владу над усіма цими країнами.

Соціяльний і політичний режим, що панує на Україні і в інших совітських республіках є цілковито непереносимий. Роблячи українцям і іншим народам певні уступки в галузі національної культури, шкільництва і т. и., московські правителі інтенсивно експлуатують багаті країни, як Україну, Кавказ. Продукти, які большевики кидають на світовий ринок по мізерних цінах, переводячи свій демпінг, с. власно, украдені у під'яремних народів. Після двох-ітнього переведення п'яти-ітнього плану економічне положення особливо погіршилося на Україні і в інших залежних од Москви совітських республіках. Будеться величезні фабрики (які, до речі, в разі потреби можуть бути перетворені на фабрики військові) на рахунок голодуючого народу. Світські країни є на вичерпання своїх сил, але уряд Сталіна, переінятий фанатичним безумством, не робить собі з того нічого. Доля всіх народів, які знаходяться під його

пануванням, цікавить його дуже мало. Його мета, як і його вчителя Леніна — є світова революція. І він її приготує. І працює для соціалізму. Страждання ж мільйонів людей є для нього другорядним питанням. Совіти ще можуть знайти в цих великих країнах природні багатства, продавати їх за кордоном і тим самим продовжити свою руйніницьку чинність в цілому світі, приготувавши революції і сіючи заколоти.

Инколи задають собі питання—чому цей абсурдний режим може ще триматися? Ми цьому бачимо три причини:

Перша — це величезна пасивність російського народу; скинувши з себе рабство в 1917-19 р. р., він знову прийняв його на себе, до чого звичаївся він на протязі століть. З ССРСР до нас доходять чутки про заворушення й незадоволення то на Кавказі, то на Україні, як рівно ж і в глибині Азії, в Туркестані. Але всі ці народи після нечуваного зусилля Москви, є цілковито обеззброєні. З цього погляду ідея «обеззброєння» триумфує в ССРСР. В супереч тому, правителі цього Союзу мають велику червону армію. Але і вона дуже не панує: є інша сила — це ППУ.

Друга причина того, що так довго тримається совітський режим, полягає дійсно у величезній організації ППУ. Армія ППУ, яка може конкурувати з самою червоною армією, — це є апарат, який тероризує з відомою жорстокістю підбити країни.

Але до цих двох причин додається ще і підтримка, яка йде совітам з-за кордону. Це фінансові кредити та політична підтримка, якої їм ніколи не бракує.

В ті часи (1919-20 р. р.), — сказав п. Шувльгин, кінчаючи своє інтерв'ю, — ми не дістали допомоги, якої ми ждали від західних держав, щоби врятувати Україну. Тепер ми ждаємо тільки одного: не підтримувати тих, які нас так жорстоко поневолили. Не підтримувати їх, бо це є також проти інтересів цілого світу.

Ми, українці, втратили все. Але західні держави мають ще (на щастя для них) багато чого до страчання. ССРСР треба просто ізолювати політично і економічно. Ця ізоляція напевне привела б до упадку совітів. Ми станемо вільні, а народи Європи, як і цілого світу, зможуть вільно дихати».

3 широкого світу.

— Пруський Сойм відкинув проект святкування 300-ліття зруйнування міста Магдебурга військом Тілі.

— В Мадриді і по цілій Іспанії перейшли заворушення антирелігійного і антимонархичного характеру. Спалено чимало монастирів і погромлено монархичні організації. Уряд оповістив військовий стан.

— Новий норвезький кабінет міністрів складено з аграріїв, на чолі з головою Одельстінга Кольштадом.

— В Каліфорнії помер славнозвісний фізик Міхельсон, що вславився своїми дослідями над швидкістю світляного проміння.

— Горький в «Известиях» опублікував статтю, в якій провину за економічні і культурні невдачі комунізму в Росії звалоє на капіталізм, що заставляє ССРСР видаткувати багато грошей на озброєння.

— В Лодзі в Польщі арештували таємне зібрання 80 душ комуністів.

— Французьке Національне Зібрання (обидві палати разом) у Версалі обрало президентом республіки на нове семиріччя голову сенату Поля Думера. Кандидатом от лівих партій був міністр А. Бріан.

— Підводний човен «Наутилус», що його встатковано для досягнення північного бігуна, розпочав спроби поринання.

— В Латвії відбулися свята на честь національного поета Вірзи.

— Англійський банк понизив есконт з 3 відс. до 2,5 відс.

- Коло Тавриз у в Персії перейшов сильний землетрус.
- Помер відомий бельгійський скрипник Ізе.
- Еспанський уряд секвестрував усі королівські маєтності.
- Еспанський уряд готує проєкт земельної реформи.
- Еспанська аристократія і духовенство масами покидають країну і тікають за кордон, найбільше до Франції.
- В південній Африці заснувалася самостійницька партія; на чолі стоять видатні бури.
- Югославія має незбром перевести стабілізацію динара.
- В столиці Литви Ковні згоріла національна опера.
- Згідно з большевицькою статистикою на 30. V має бути колективізовано ніби 50 відс. всіх сільських господарств СРСР (12.454.000 дворів).
- Під час виборчих заворушень в Єгипті вбито 7, ранено 50 душ.
- В Бірманії англійське військо захопило 400 повстанців з гарм тами
- В квітні місяці кількість безробітних в Італії зменшилася з 709.486 душ до 670.353.
- В Румунії заведено години Центральної Європи.
- Турецький парламент одержав протест турецьких емігрантів в Європі проти переобрання на президента республіки Кемаль-Паші.
- В кінці травня мають відбутися на побережжі Атлантичного океана великі повітряні маневри американської армії.
- Відбувся конгрес Союзу Споживчих Кооперативів Франції, що склалася з 1325 товариств і має оборот 3,5 мільярди франків.
- Новозатверджена хинська республіканська конституція набирає сили з 1 червня с. р.
- Візиту німецького канцлера Брюнінга і міністра закордонних справ Курціуса до Англії призначено на 5. VI.
- За відмову грати фашистський і королівський гімни в Болоньї фашисти побили славнозвісного італійського дирижера Тосканіні.

День смерти С. Петлюри - 25-го травня — день збірок пожертв на Українську Бібліотеку його імени в Парижі

Ухвала Ради Бібліотеки, з р. 1930.

Українська Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі має за ціль сприяти у Франції студіям, присвяченим вивченню України.

Створена Паризьким Комітетом вшанування пам'яті С. Петлюри вона фактично існує вже 3-ій рік. Відкрита року 1929 при кількості 1400 книг, сьогодні (березень 1931) має вона 7052 прим. та кільки сот періодики за ріжні роки. Має два філіяли при укр. Громадах у Франції: в Шалеті та Оден-ле-Тиші. При Бібліотеці є Музей, де установлено меблі з кімнати, в якій мешкав С. Петлюра перед смертю, та зібрано ріжні пам'ятки, зв'язані з його життям. Також є читальня з більш, як 50 органами преси. З дня відкриття Б-ка мала 176 абонентів, яким видано 2399 кн. Читальню відвідало за цей час 2121 особа.

Від часу, коли приступлено до організації Б-ки, вона мала прибутків 56160.10 фр., а видатків 52651.45. Основою для створення Бібліотеки та Музею ліг щедрий дар Паризького Комітету вшанування пам'яті С. Петлюри та сильна допомога Уряду УНР і редакції заснованого С. Петлюрою журналу «Тризуб».

Так, можна сказати, без певних засобів виростає культурна українська установа на заході Європи. Недавнє минуле виявило цю по-

требу, а дійсність виправдала сподіванки організаторів на громадську підтримку. Всіх пожертв до сьогодні надійшло від окремих осіб та громадських організацій до 25.000 фр. Не лише свої, а й чужі допомагають. Такі імена, як пані Ch. E. Bonin, що подарувала 2000 кн. та 1500 журналів, п. I. Castagné, що спричинився цій пожертві, п. Quillet та п. Tarné зостануться на завжди в анналах Б-ки пам'яткою їхнього щирого відношення й прихильности. Найшлися свої люде, які оподаткували себе певним відсотком чи певною сумою річно. Де-котрі в-ва надсилають свої видання і більшість укр. редакцій надсилають свої органи.

Бібліотека розрослася до такої міри, що помешкання з трьох кімнат стало мале й потрібно цього ж року шукати просторішого.

Перейдено найтрудніший етап: переможено недовіря й наочно доведено, що бідна на загал еміграція дала зусиль і жертвенности, щоб створити культурну установу імени того, хто життя віддав на вівтар Батьківщини.

Та бібліотеки створюються не в один рік. Раз відкрита, вона живе й розвивається без перестанку. Для бібліотек один шлях — розвиток і збільшення. Багато народів в Парижі свої бібліотеки мають. Ми численний нарід. Нас сорок мільйонів. Та ми ще не виборили своєї Держави. Ми мусимо докласти більш, ніж хто, зусиль та жертв, щоб стати нарівні з іншими народами. Понад усе, понад всі труднощі ми повинні створити установу гідну пам'яті того, хто був на чолі збройної боротьби за державність України, та достойну багатомільйонного народу українського. Цього вимагає наша національна гідність і самоповага.

Рада Бібліотеки звертається до всіх Українців, як осіб, так і установ, з проханням про матеріальну й іншу підтримку.

Де б Ви не були обізвіться чим-будь. У Вас є газета й книги — надішліть їх. Купіть «Збірник пам'яті С. Петлюри», бо він продається на користь Бібліотеки. Купіть листівку з могилою С. Петлюри або фотографію Бібліотеки, Музею чи читальні. Купіть знамену-тризуб, видану Бібліотекою. Організуйте Т-ва Прихильників Б-ки. Оподаткуйте себе невеличкою даткою. Поширюйте відомості про Бібліотеку і намовляйте людей до підтримки її. Нехай звідусіль прийде допомога.

А в день смерті С. Петлюри — 25 травня — не забудьте, що в цей день Рада Бібліотеки кличе Вас, раз на рік, скласти свою датку на Бібліотеку.

Рада Бібліотеки: Голова В. Прокопович, Члени: І. Косенко, проф. О. Шульгин, Секретар Ген. О. Удовиченко, Бібліотекар І. Рудичів.

Париж. Квітень 1931.

Гроші й рекомендовані листи треба слати на імя бібліотекаря: Mr. I. Rudicev. 11, Square de Port Royal, Paris 13-e.

Од редакції

Випуск має це число подвійним. Наступне має вийти в неділю, 7 червня

Хроніка.

З Великої України

— Преса на сов. Україні. «Центральних» газет на сов. Україні є 32 з тиражем 3.900.000 примірників, всього ж на 1 квітня було 248 газет з тиражем 5.040.000 прим. Тираж «Комуніста» становить 300.000 прим., «Комсомольця України» — 140.000 «Вістей» — 200.000, «Пролетаря» — 125.000, «Радянського Села» — 350.000. І січня с. р. з «центральных» газет українською мовою виходило лише 14. З провінціальних газет українською мовою виходить — 161. Решта газет виходить на російській, жидівській, болгарській, німецькій та польській, і навіть татарській мовах. Журналів видається 250 з тиражем 2.450.000 прим. («Пр. Пр.» ч. 99 з 5. V).

— Відкриття пам'ятника Блакитному. В Харькові 5 травня відкрито пам'ятника В. Блакитному, «першому пролетарському літератору і організатору українського пролетарського письменства» («Пр. Пр.» ч. 100 з 6. V).

— Оборонна виставка» відкрита в Києві в «Пролетарському» саді, яка має відділи: міжнародне становище, військовий, авіаційний, воєнно-морський, собаківництва і голубівництва («Пр. Пр.» ч. 102 з 8. V).

— Українізація на Північному Кавказі. Остаточний термін для українізації 25 районів Північного Кавказу встановлено на 1 серпня с. р., а для решти 8 районів — на 1 січня 1932 р. Не дивлячися на це, на українській мові виходить по-кищо одна газета в Ростові «Червона Газета», журнал «Ленінсь-

ким шляхом» та альманах «По ступ» («Пр. Пр.» ч. 101 з 7. V)

— Зрив весняної сівби. Колегія Наркомзема сов. України відзначає в своїй постанові провал весняної сівби. Відзначається «гагебну» роботу районів: Хорольського, Краснопільського, Чернухівського, Недригайлівського, Тростянецького, Великопитенського, Лиховодолинського, Згурівського, Лубенського, Бершадського, Ганчинського, Андрушівського, Плисівського, Потребіщенського, Ружинського, Гордещького, Чорнобильського, Хабенського, Іванківського, Димерського, Немирівського.

Район Ново-Одеський виконав план лише на 13 відс., Миколаївська мійська рада — на 16,9 відс., Саричанський район — на 15,3 відс. Кривозерський на 17,6 відс., Одеський — на 23,4 відс., Вознесенський — на 22,6 відс., Добринецький — 18,4 відс., Андріє-Іванівський — на 24,7 відс. («Пр. Пр.» ч. 99 з 5. V).

— Повідь на Дніпрі прийняла такі загрозливі розміри, що при Совнаркомі у Харькові втворено надзвичайну всеукраїнську комісію для боротьби з повіддю («Пр. Пр.» ч. 102 з 8. V).

— Президія ВУЦВК прийняла постанову про заходи для боротьби з повіддю. Між иншим постановлено звернутися до «союзного уряду» про асигнування відповідних коштів.

— В Кременчузі на 8 дільниці прорвало дамбу. Окремі вулиці міста залляті водою. Людність покинула нижчі поверхи будинків. Затоплено машиновий відділ електростанції та хлібний завод, який припинив роботу («Пр. Пр.» ч. 101 з 7. V).

3 життя укр. еміграції.

У Франції

— В Генеральній Раді Союзу. 18 травня відбулося чергове засідання Генеральної Ради. Заслухано повідомлення секретаря про відкриття «Просвіти» в Сен-Дені коло Парижу, а також інформації про життя Громад Шалетської, Крезю, Монтро і т. и. Що-до 8-го з'їзду союзу, що має відбутися 23-24 травня додатково постановлено улаштувати в неділю увечері скромне прийняття учасників з'їзду і паризької колонії, вирішено також умістити в черговому числі «22 Січня» велику історичну статтю французькою мовою про українську еміграцію у Франції. Наприкінці Генеральна Рада обмірковує заклик Ліги Націй жертвувати в фонд Нансена і, вбачивши в ньому певне ігнорування укр. інтересів, постановляє доручити Голові Генеральної Ради виробити проєкт протесту, який після затвердження 8-им з'їздом Союзу має бути поданий Лізі Націй.

— Відкриття Філії Т-ва б. Вояків в Нільванжі - Кнютанжі. В неділю 17 травня по-обіді в Кнютанжі - Нільванжі відбулося урочисте відкриття Філії Т-ва б. Вояків Армії УНР. На це відкриття прибув з Парижа ген. О. Удовиченко, Голова Т-ва, та М. Ковальський, секретарь. Першою промовою привітав п. ген. О. Удовиченка, підполк. В. Чорноморець. Довшу промову виголосив ген. О. Удовиченко, в кінці якої оголосив Філію Т-ва в Кнютанжі - Нільванжі одкритою та призначив уповноваженим Т-ва на район Нільванжа - Кнютанжа підполк. Веденського. Після офіційної частини відбулися виступи дітей школи ім. Т. Шевченка в Кнютанжі, а у вечері того ж дня Драматичним Товариством ім. Карпенка - Карого відіграно було два водевілі «Він не задрісний» та «Непорозуміння».

Тепло і сердечно вітали Голову Т-ва б. Вояків Армії УНР був-

ші вояки свого бувшого начальника.

Перед тим завітав ген. О. Удовиченко до Оден - ле - Тіша, де існує також Філія Т-ва б. Вояків Армії УНР.

В Польщі

— 3 життя Українського Наукового Інституту. 7 травня 1931 р. відбулися збори Економічного Семінару при Інституті. На цих зборах інж. В. Яновський зачитав свій доклад на тему «Стан совітського транспорту». Доклад цей, складений на підставі даних совітської преси, дав фотографічний знімок стану совітського транспорту, охоплюючи всі сторінки його життя. Докладчик почав з капіталовкладання, при чому ствердив хибне розподілення кредитів на транспорт, які не узглядняли видатків на експлуатацію, що і привело до катастрофального стану як рухомого складу, так і торів. Уряд намагається збільшити свій вагоновий парк шляхом нового будівництва, але ці плани перекреслюються промисловістю, яка не в стані виконати завдання, головним чином з-за браку металів. Доклад констатує значне збільшення вантажообігу, що навіть перевищує плани і що стоїть почасти в зв'язку з завданнями планового господарства, почасти з хаосом і безгосподарністю в справах перевозок. Підкреслюється далі, що большевики намагаються перевести повну реконструкцію управління, зробити її гнучкою. Але тут большевики спіткнулися о брак відповідних кваліфікованих сил; взагалі ж проблему кадрів большевикам, не дивлячися на різні заходи, розв'язати не вдається.

Доклад викликав велике зацікавлення і живі дискусії, в яких брали участь як учасники семінару, так і запрошені на цей доклад, в якості гостей, знавці української залізничної справи.

— Свято 2-ої Волинської дивізії в Каліші. 10 травня 2-га Волинська Стрілецька дивізія святкувала своє

дивізійне свято і 11-ту річницю докінчення Зимового походу. Серед усіх дивізійних свят — свято Волинців відзначається особливою пишністю. Причиною тому господарська рука командира дивізії та й інших старшин, серед яких є, як то кажуть, майстри на всі руки, — музики, танцюристи, співаки. Так і цього року — свято відбулося надзвичайно урочисто та пишно. Почалося воно церковною відправою у станичній козацькій церкві. Урочистий молебен із моголіттям славній дивізії відправив настоятель церкви прот. о. Іларіон Бриндзан. По моголіттю станичний національний хор знаменито відспівав спеціально на той випадок приготований кант се. Юрію, дивізійному патроніві. По церковній відправі відбувся товариський сніданок, на якому було зачитано силу привітань від одсутніх Волинців і офіційних осіб. Серед них привіт від Головного Начальника Армії УНР — Пана Президента Андрія Тивицького було зустрінuto з великим ентузіазмом співом «Ще не вмерла», якому супроводила і організована з Волинців оркестра. Присутні з особливою теплою підносили заслуги командира дивізії ген. хор. О. Загородського не тільки, як славного бойового начальника, але й доброго господаря, адміністратора та організатора з того часу, як він обняв провід над укр. станицею при м. Каліші.

Серед співів, музики та славного «Волинського» гопака при загальному піднесенню закінчилося свято, а командира дивізії старшини винесли на руках при гучних окликах «слава».

— Десятиліття укр. гімназії в Каліші. В цьому році минає десята річниця заснування станичної гімназії ім. Т. Шевченка і п'ять літ від заснування станичної початкової школи ім. С. Петлюри. З тої нагоди подаємо відповідні фотографії.

Станиччик.

В Чехії

— Святочна академія Т. Шевченка в Празі. 20 травня с. р. в залі Т-ва «Глагол» Український Вищий Педагогічний Інститут ім. М. Драгоманова впрямив святочну академію з нагоди 70 роковин смерті Т. Шевченка. Програма його було укладено так: «Заповіт» — хор Інституту, «Шевченкові псалми» — реферат проф. д-ра В. Сімовича, спів «На городі коло броду» — студ. В. Бактрович. «Ой я маю оченята» — спів П. Ювінецької, «Колись у вечері» — фортеп'янове соло — О. Шимановська, «Сонце заходить», «Не женися на багатій» — спів Г. Гакен, «Молюся знову й уповаю» — хор інституту. Хор під орудою доц. П. Щуровської.

Зміст

— Заповіт С. Петлюри «Пам'яті полеглих за державність» — ст. 2.
 — Від Уряду Української Народньої Республіки — ст. 5. — Наказ Головної Команди Війська і Флоти УНР — ст. 6. — Париж, понеділок, 25 травня 1931 року — ст. 7. — О. Лотоцький. Симон Петлюра про культурну працю еміграції — ст. 8. — Ст. Сірополо. Сторінка з приватного життя С. В. Петлюри — ст. 24. — В. Прокіпович. Остання подорож (31. XII. 1923 — 16. X. 1924) — ст. 26. — Я. Токаржевський-Карашивич. Симон Петлюра в Парижі (1924-1926) — ст. 33. — І. Косенко. Підсумки — ст. 42. — К. Харитон. Учительський конгрес на Підкарпаттю — ст. 43. — Ювілей С. Ф. Русової — ст. 45. — Ераст. Лист із Праги — ст. 46. — В. С. З життя й політики — ст. 47. — Обсерватор. З міжнароднього життя — ст. 50. — Комунікат Українського Пресового Бюро в Парижі — ст. 54. — З широкого світу — ст. 55. — Від Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі — ст. 56. — Хроніка: З Великої України — ст. 58. — З життя укр. еміграції: У Франції — ст. 59. — В Польщі — ст. 59. — В Чехії — ст. 60.

МЕЖОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ
ДЛЯ ВІШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТИ С. В. ПЕТЛЮРИ В ПРАЗІ
повідомляє, що

25 травня б. р. в день 5-ої річниці тра-
гічної смерті Голови Директорії,
Головного Отамана військ Української Народньої Республіки

Симона Петлюри

буде одправлена

Панахида

о год. 3 попол. в Церкві Св. Миколая
Staromestke nam.

ПРЕЗИДІЯ КОМІТЕТУ

З дозволу чеського Міністерства Шкільництва та Народної Освіти відкривається при Українській Реформованій Реальній гімназії в Ржев-ницях в 1931-32 шкільнім році перша класа, до котрої будуть приймати-ся діти українських емігрантів, що мають 10 років. Вступні іспити відбудуться 26-27 червня б. р.

Прохання про допущення до іспитів разом з метрикою, шкіль-ним свідоцтвом та анкетю про матеріальний стан треба подавати на ім'я Дирекції гімназії.

Для найбільшніх учнів першої класи в гімназійному інтернаті зарезервовано десять безплатних місць.

Директор Ів. Кобизький.

Збірник пам'яті Симона Петлюри

Видання Міжорганізаційного Комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри в Празі. Прага. 1930.

З факсиміле і портретом С. Петлюри з року 1917 та 16 світлинами. Великий том, формат 8. Сторінок 260.

Зміст Збірника:

Від Міжорганізаційного Комітету.

М. Славінський. Симон Петлюра.

І. Мазепа. Творена Держава (Боротьба р. 1919).

П. Феденко. Повстання Нації.

В. Прихода. Вождь та військо.

М. Добриловський. З історії господарської політики незалежної України (1919-1920).

С. Сірополко. Освітня політика на Україні за часів Директорії.

О. Шульгин. Симон Петлюра та українська закордонна політика.

В. Королів-Старий. З моїх споминів про С. Петлюру.

Ф. Щербина. С. Петлюра на Кубані.

К. Мацієвич. На земській роботі.

І. Гаврилюк. Другий військовий з'їзд.

В. Прокопович. Остання подорож.

Листки із споминів *В. Кедровського, Г. Порохівського, В. Куца, В. Синклера.*

А. Яковлів. Паризька трагедія.

Продаж на користь Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі.

Ціна у Франції: 25 фр. з пересилкою.

Звертатись до бібліотекаря:

Mr. I. RUDICEV 11, Square de Port-Royal, Paris 13-e.

Українське Воєнно - Історичне Товариство,
в зв'язку з п'ятою річницею
смерти Головного Отамана

Симона Петлюри

випустило пропам'ятного значка, зразок якого в натуральній величині тут подається.

Значки маютья срібні й бронзові. Ті й другі покриті емалю, хрестик — чорною з золотим кантом навкруги, серединка-червоною, віночок — зеленю, тризуб, ініціали Головного Отамана, п'ять куль. Що ними забито Покійного, і дата смерти — золотою. Для бажаючих, на окреме замовлення, мсжуть бути виконані значки з золота.

Ціна значків: а) золотого на бронзовій шрубці—50 зл., при чому при замовленні вноситься завдаток у сумі 25 зл., б) срібного, на шрубці — 10 зл., в) бронзового з накладною серединою на шрубці — 5 зл., г) бронзового плоского на шрубці — 4 зл., д) бронзового плоского на кнопці — 3,50 зл.

Чистий прибуток від продажу значка призначений на впорядкування козацьких могил на чужині.

Замовлення на значки разом з грішми надсилати по адресі: Варшава, Подвал 16, пом. 15, полковник М. Садовський або на Конто Товариства — РКО No 68686.

При замовленні більше 10 значків пересилка на рахунок Товариства. При замовленнях до 10 штук належить долучати до вартости значків ще 1 золотого на пересилку.

За Управу Товариства

В. Змієнко
генерал-хорунжий

М. Садовський
полковник

С. Скрипка
підполковник.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris (V)
Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.
Адміністратор: Іл. Коєнко.

Le Gérant: M-me Perdrizet.